

Т. І. СІДЛЕЦЬКА

**ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ
ЧАСТИНА II**

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

Т. І. СІДЛЕЦЬКА

**ІСТОРИЯ УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ
ЧАСТИНА II
Навчальний посібник**

Вінниця
ВНТУ
2016

УДК 930.85(477)(075)

ББК 71-7я73

С34

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки України (протокол № 8 від 27 березня 2014 р.)

Рецензенти:

О. К. Струкевич, доктор історичних наук, професор

О. А. Мельничук, доктор історичних наук, професор

С. В. Виткалов, кандидат мистецтвознавства, доцент

Сідлецька, Т. І.

С34 Історія української культури. Ч. II : навчальний посібник / Т. І. Сідлецька. – Вінниця : ВНТУ, 2016. – 78 с.

Посібник створений відповідно до програми дисципліни «Історія української культури». В ньому висвітлюються особливості розвитку української культури з найдавніших часів до початку XXI ст. Є словник термінів, контрольні запитання, тестові завдання, список використаної та рекомендованої літератури.

Може бути використаний для підготовки до семінарських занять, виконання самостійної роботи, підготовки до заліків та іспитів, для самоосвіти. Посібник стане корисним також викладачам вищих навчальних закладів та широкому колу читачів.

УДК 930.85(477)(075)

ББК 71-7я73

© Т. Сідлецька, 2016

З М І С Т

6. Українська культура у ХХ ст.	4
6.1 Культурні явища початку ХХ ст.	4
6.2 Українська культура доби Першої світової війни, революції та громадянської війни 1917 – початку 1920-х рр.	13
6.3 Український культурний ренесанс 1920-х років.	22
6.4 Трагедія української культури у період сталінізму.....	28
6.5 Українська культура другої половини 1950 – 1980-х рр..	37
6.6 Основні тенденції культурного розвитку незалежної України.....	49
Контрольні питання	60
Список використаної та рекомендованої літератури.....	61
Тести.....	62
Словник термінів	69

6 УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА У ХХ СТ.

6.1 Культурні явища початку ХХ ст.

ХХ ст. – надзвичайно складна і суперечлива доба в історії української культури. Цей період характеризується нерівномірним чергуванням злетів і падінь. На початку ХХ ст. починає видаватися *національна преса*. Наприкінці 1905 р. у Лубнах вийшов часопис «Хлібороб», який видавав М. Шемет. Цього ж року у Києві почала виходити щоденна газета «Громадська думка», що мала велику популярність, через те, що в ній публікувалися твори Б. Грінченка, М. Кропивницького, В. Самійленка, А. Тесленка, А. Кримського, В. Доманицького та ін. Уряд відразу назвав газету ворожою, тому що в ній порушувалися і соціально-політичні, і національні питання. Після заборони «Громадської думки» почала виходити «Рада». Окрім Києва, видавництво українських газет відбувалося в Харкові, Одесі, Катеринославі, Полтаві та інших містах України, а також у Петербурзі та Москві.

Поруч із газетами в Україні видавалися й журнали, наприклад місячник «Нова громада». У 1907 р. українською мовою почав друкуватися найдавніший на той час в Україні журнал «Киевская старина». Його видавали під назвою «Україна».

На початку ХХ ст. відбувається активний розвиток *науки*. Так, М. Грушевський написав і видав у Петербурзі одну із перших узагальнюючих популярних праць з історії України «Нарис історії українського народу». Дослідник продовжував плідно працювати над виданням багатотомної фундаментальної «Історії України-Руси». Історію рідного краю детально висвітлив у своїх роботах І. Франко, який створив серію нарисів, присвячених видатним діячам різних часів і народів: І. Федорову, Л. Кобилиці, С. Болівару та ін. Рукопис О. Єфименко «Історія українського народу» було видано російською мовою в Петербурзі під час революції 1905 – 1907 рр. Там же вийшов її двотомний збірник праць «Південна Русь».

Суспільствознавчі науки набули значного розвитку. Цьому сприяли чотиритомний «Словник української мови», який упорядкував Б. Грінченко, тритомна «Українська граматика» А. Кримського, багатотомні фольклористичні та етнографічні дослідження з життя українців Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття, які упорядкував й науково прокоментував В. Гнатюк. У 1908 р. у Петербурзі видано українською

мовою «*Історію України-Руси*» М. Аркаса. Археологію представляв В. Хвойка, який відкрив у Подніпров'ї перші пам'ятки трипільської культури.

Розвитку української науки сприяла діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка. До 1914 р. воно випустило близько 400 томів досліджень у вигляді «*Записок*». У 1907 р. було створено Українське наукове товариство у Києві. Ці товариства були координаторами наукових досліджень в Україні, виконуючи, власне, академічні функції.

Початок ХХ ст. позначений значними змінами у мистецтві, що розвивалося під знаком кардинальних зрушень у художній свідомості, поглядах на завдання та цілі мистецтва. Тут класичні традиції співіснували з пошуками нової художньої мови, нових стилів і напрямів, засобів художнього вираження.

В *архітектурі* відбувається становлення стилю *модерн* (від франц. *moderne* – новітній, сучасний), останнього з великих художніх стилів у європейському мистецтві. Представники цього стилю вважали, що мистецтво передусім має бути красивим. Джерело краси вони знаходили у природі. Головним виражальним засобом у мистецтві модерну була лінія – плавна, співуча, звивиста, що часто підпорядковувала собі всю композиційну будову твору.

Характерними ознаками модерну в архітектурі було використання у декоративному оздобленні будинків вишуканих орнаментів з рослинними мотивами, зображень фантастичних тварин, людей, масок, часто – вільним, асиметричним розташуванням елементів.

Одним із найяскравіших, найоригінальніших витворів стилю модерн є так званий *будинок з химерами* архітектора **Владислава Городецького** (1863 – 1930). Ця споруда має чітку й раціональну конструкцію і прикрашена великою кількістю скульптур – зображеннями реальних і фантастичних істот (тварин, птахів, молюсків, риб, русалок, химер). Їх автором був київський скульптор італійського походження *Еліо Саля*. Проте, запропонований варіант синтезу модерну й анімалістичної скульптури не набув подальшого розвитку в історії українського мистецтва ХХ ст. Окрім будинку з химерами, у стилі модерн в Україні були побудовані *готель* в Одесі (арх. Л. Влодек); *Цирк* в Києві (арх. Е. Брадтман); *магазин*, нині *Історичний музей* у Харкові (арх. Покровський). На розвиток модерну в Західній Україні мала вплив творчість віденських архітекторів. У Львові в цьому стилі збудовані вокзал і філармонія (арх. В. Садловський), а також житлові

будинки по вул. Валовій.

Менше, ніж десять років (до початку революції 1917 р.) існував в Україні **неокласицизм**, який розвивав традиції класицизму кінця XVIII ст. Зацікавленість класицизмом була спричинена претензіями панівних верств на державну велич та пошуками панацеї від різностилля та декоративізму. У стилі неокласицизму було завершено низку ансамблів минулого. Важливу роль у становленні цього стилю відіграв відомий архітектор **Павло Альошин** (1881 – 1961). За його проектом було споруджено *Педагогічний музей* (нині будинок учителя в Києві), *будинок Ольгинської жіночої гімназії* (нині приміщення НАН України). До зразків неокласицизму належить *корпус Центральної наукової бібліотеки ім. В. Вернадського* та *бібліотеки Київського університету* на вул. Володимирській (арх. В. Осьмак), будівництво яких було розпочато у 1913 р.

У стилі неокласицизму забудовувався не лише Київ, а й інші міста України. У Харкові в цьому стилі архітектор О. Бекетов оформив *будівлю сільськогосподарського інституту*, А. Красносельський звів житлові будинки у Катеринославі.

На початку XX ст. архітектори й художники працювали над створенням суто українського національного стилю. У результаті пошуків з'явилися три творчі напрямки. Перший – **неоукраїнський стиль**: Харківська школа, якій притаманна орієнтація на досвід народної творчості. Найяскравішим зразком цього стилю є *будинок Полтавського губерньського земства*, зведений за проектом архітектора *Василя Кричевського*. У цій кам'яній двоповерховій будівлі використано елементи української народної архітектури й декоративно-ужиткового мистецтва. Вона покрита високими дахами з полив'яної черепиці. Фасади оздоблено вишуканим багатоколірним декором. В оздобленні споруди брали участь відомі художники Опанас Сластіон, Сергій Васильківський, Микола Самокиш, учні Миргородської художньо-промислової школи та опішнянські гончарі.

До зразків неоукраїнського стилю також належать будівля *Художнього училища* у Харкові (арх. К. Жуков), *Львівська школа* (будівля товариства «Дністр», арх. І. Левинський та ін.), *Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка* у Львові (арх. І. Левинський).

Другий напрямок – **необароко**, яке базувалося на традиціях українського бароко XVII – початку XVIII ст. У цьому стилі було побудовано *Житловий будинок* у Києві (арх. П. Альошин, не зберігся) та *лікарня* у Лубнах на Полтавщині (арх. Д. Дяченко).

Третій напрямок ґрунтувався на художній спадщині Давньої Русі X – XII ст. Серед його зразків – *церква* у с. Натальївка на Харківщині (арх. А. Щусев, скульптори С. Конєнков, А. Матвєєв), *Троїцький собор* у Почаєві на Тернопільщині (арх. А. Щусев, худ. М. Реріх), *Жіноче училище* у Лубнах (арх. О. Бекетов).

У 10-х рр. ХХ ст. в українській архітектурі розвитку набув **раціоналізм** (*театр-клуб* у Катеринославі, арх. А. Гінзбург; *адміністративна будівля* у Києві, арх. Д. Торон, І. Зекцер). Архітектурні стилі й напрямки цього періоду мали суттєвий вплив на подальший розвиток української архітектури.

В **образотворчому мистецтві** також з'являються новаторські мотиви і форми зображення. Під впливом французьких імпресіоністів зростала зацікавленість до передачі мінливого стану природи, світлоповітряної перспективи, до використання фактурної виразності живопису. Живопис і графіка стилю модерн представлені творчістю таких яскравих митців, як *Михайло Жук*, *Олекса Новаківський*, *Абрам Маневич*, *Георгій Нарбут* та ін. Уяву глядача вражають живописні полотна А. Маневича «*Весна на Куренівці*» та «*Осінь*». У них надзвичайно тонко змальовано стан зображених пір року: весна – тендітна й свіжа, осінь – немов полум'я, розбурхане вітром.

Початок ХХ ст. в історії світового мистецтва відомий появою принципово нового художнього явища, що дістало назву **авангарду** (**авангардизму**). У його творенні активну участь брали й українські митці.

В українському (як і в усьому європейському мистецтві) авангардом вважають перші течії **модернізму**, які виникли упродовж трьох перших десятиріч. Він характеризується розривом із традиційним досвідом творчості, постійним пошуком нових художніх форм як самоцінного явища. Він торкнувся усіх видів художньої творчості, але найяскравіше виявився саме в образотворчому мистецтві, давши життя таким напрямам, як експресіонізм, кубізм, футуризм, сюрреалізм, концептуалізм та ін.

Характерною ознакою модернізму стало виникнення та поширення нового творчого методу – **абстракціонізму**. Основна його ознака – принципова відмова від зображення реальних предметів і явищ. Твір абстрактного мистецтва створюється за допомогою формальних художніх елементів (кольорової плями, лінії, геометричної або вільної форми, фактури, об'єму тощо). Принцип побудови композиції може бути як імпульсивно-стихійним, так і раціонально впорядкованим.

Отже, дослідники вважають, що абстракціонізм – це не напрям і не

стиль у мистецтві, а саме творчий метод [11, с. 157]. Він відрізняється від фігуративного методу, основою якого є відтворення конкретних життєвих форм. У деяких напрямках образотворчого мистецтва (наприклад, в експресіонізмі) можуть використовуватися як абстрактний, так і фігуративний методи.

Абстракціонізм набув поширення в українському та російському живописі напередодні Першої світової війни. Естетичні принципи абстракціонізму виклав засновник цього методу російський художник **Василь Кандинський** (1866 – 1944) у книзі «*Про духовне в мистецтві*» (1911).

Одним із перших абстракціоністів був всесвітньовідомий художник, поляк за походженням **Казимир Малевич** (1878 – 1935). Творчість митця однаковою мірою належить як українському, так і російському мистецтву. К. Малевич був основоположником нового мистецького напрямку – **супрематизму**, для якого характерне поєднання найпростіших геометричних фігур різних кольорів і розмірів, що складають урівноважені асиметричні композиції, сповнені внутрішнього руху. Найвідомішим твором К. Малевича є знаменитий «*Чорний квадрат*», однак символом супрематизму і програмним твором митця вважають картину «*Білий квадрат*», в якій поєдналися універсальні, на думку художника, колір і форма.

Окрім абстракціонізму, К. Малевич у своїй творчості використовував також фігуративний метод. До таких робіт належать картини «*Червона кіннота*», «*Селянський спас*», «*Дівчата в полі*», «*Сінокіс*», «*Автопортрет*» та ін. У них митець також шукав виразні, ефектні поєднання форми та кольору.

Ще один мистецький напрям, що набув розвитку в Україні на початку минулого століття – це **експресіонізм**. Художники-експресіоністи намагалися втілити в явищах зовнішнього світу внутрішні душевні переживання. Їхні твори характеризуються пристрасністю, напруженістю, загостреною емоційністю. Багато представників цього напрямку черпали натхнення у мистецтві великого голландського живописця Вінсента ван Гога.

Яскраве емоційне враження справляють твори українських експресіоністів **Василя Седляра** (ілюстрації до «*Кобзаря*»), **Олександра Довгаля** («*Розподіл пайка*»), **Мойсея Фрадкіна** («*Похорон*»), **Марії Котляревської** («*Оплакування*»), **Леопольда Левицького** («*В'язниця*»). Великою енергетичною силою наділені полотна видатних українських авангардистів **Віктора Пальмова** («*Спогад про Японію*»), **Василя Єрмилова** («*Знамення*»). Експресіонізм був одним із провідних художніх напрямів

упродовж усього ХХ ст. Розвивається він і в наш час.

Однією із найбільш поширених модерністських течій в образотворчому мистецтві першої чверті ХХ ст. був **кубізм**. Художники-кубісти намагалися по-новому відображати реальні об'єкти, які нібито «розплющені» на площині полотна так, що різні грані того самого предмета можна спостерігати під різним кутом зору.

Засновниками кубізму в живописі були французькі художники Пабло Пікассо та Жорж Брак, у скульптурі українець **Олександр Архипенко** (1887 – 1964). Із 20-річного віку митець жив і працював за кордоном, здобувши всесвітнє визнання, титул «генія скульптури». О. Архипенко створив понад тисячу скульптур, чимало з яких виходять за стилістичні межі кубізму. Серед найвідоміших творів скульптора – *«Мати й дитина»*, *«Карусель П'єро»*, *«Білий торс»*, *«Мадонна»*, *портрети Т. Шевченка, І. Франка* та ін. Митець постійно експериментував із формою і одержав цілком новий принцип пластичного вираження. О. Архипенко запровадив у мистецтві скульптури багато новаторських речей, які досі використовують скульптори всього світу. Він покрив різними кольорами грані й площини своїх скульптур і зробив їх форми рухливими, розширив пластичні можливості скульптури введенням наскрізних отворів та увігнутих поверхонь. Твори майстра характеризуються бездоганим відчуттям форми, виразністю силуетів, вишуканістю й гармонією. О. Архипенко є однією із найвизначніших постатей у мистецтві української діаспори.

Серед українських художників, які захоплювалися кубізмом у 10 – 20-х роках ХХ ст. варто назвати **Олександра Богомазова** (*«Портрет дружини»*), **Олександрю Екстер** (*«Місто»*), **Лазаря Лисицького** (*«Композиція»*), **Казимира Малевича** (*«Авіатор»*), **Івана Кавалерідзе** (*пам'ятники Артему в Артемівську і Слов'яногірську*) та ін.

Ще один мистецький напрям, що швидко набув популярності в Україні у вказаний період – це **кубофутуризм**. Термін «кубофутуризм» утворився із назв двох живописних напрямків: французького кубізму та італійського футуризму, які, на перший погляд, важко синтезувати. Адже кубісти, хоча й розкладали предмети і фігури, в цілому прагнули до конструктивності, до архітекtonіки. Футуристи ж руйнували конструкцію, вони були у захваті від техніки, нових засобів пересування та зв'язку й намагалися передати ілюзію руху та швидкості. Однак, саме українські авангардні художники, маючи багато спільного у поглядах на завдання мистецтва й творчі

методи, об'єдналися під назвою кубофутуризму. Звільняючись від прямого наслідування натури, митці одержали певну свободу по-своєму інтерпретувати світ.

В Україні кубофутуризм знайшов розвиток у творчості **Олександра Богомазова** («Київ, Львівська вулиця», «Потяг»), **Олександри Екстер** («Київ, Фундуклеївська уночі», «Рух кольорів»), **Вадима Меллера** («Блакитна танцівниця»), **Давида Бурлюка** («Час», «Жнива») та ін.

В образотворчому мистецтві України 10 – початку 30-х років ХХ ст. вагоме місце посідав **конструктивізм**. Митці цього напрямку під гаслом «конструювання навколишнього середовища» прагнули досягти підкресленої простоти, зверталися до імітації форм і методів сучасного технологічного процесу. Скульптуру створювали безпосередньо з продуктів промислового виробництва. У живописі використовували абстрактні форми і несподівані фактури. Відомим представником українського конструктивізму був **Василь Єрмилов** (1894 – 1967). Його сміливі новаторські твори «Арлекін», «Портрет художника О. Почтенного», «Гітара», «Композиція з літерами» вражають довершеною гармонійністю побудови.

Поряд із модерністськими течіями розвивалося традиційне реалістичне мистецтво і традиційні жанри – історичний, побутовий, портрет, пейзаж, натюрморт.

Набув подальшого розвитку жанр *портретного живопису*. Він ґрунтувався на досвіді парадного портрета XVII – XVIII ст., досягненнях імпресіоністів у живописному відтворенні пейзажу та інтер'єру, використанні у своїй декоративній системі барвистого світу народного мистецтва. Видатним представником цього жанру був згаданий уже **Олександр Мурашко** (1875 – 1919). Великий вплив на художника мало європейське, передусім французьке, мистецтво з його свободою творчості й духом експериментаторства. У своїх творах митець намагався розширити можливості використання кольору як основного зображального засобу. У молодості О. Мурашко деякий час жив у Парижі, де здобув визнання й став відомим європейським художником. У цей період він створив картини «На вулицях Парижа», «Паризьке кафе», «Дівчина в червоному капелюсі». Після повернення на Україну художника зацікавило народне життя, його багатобарвність, оптимістична піднесеність. Це знайшло відображення у жанрових полотнах «Карусель», «Неділя». Картини майстра «Продавиця квітів», «Вечірні рефлекси», «У човні» присвячено розв'язанню суто живописних

завдань, пошукові ефектного колориту. Велика увага до кольору посилювала психологічну глибину образів на картинах художника. Яскравим свідченням цього є картина «*Селянська родина*». Саме в портретному жанрі блискуче розкрився талант О. Мурашка як колориста і як психолога. До найкращих зразків цього жанру належать уже згадувана «*Дівчина в червоному капелюсі*», портрети М. Мурашка, Б. Кустодієва, автопортрет та інші твори.

Значний внесок зробив О. Мурашко як діяч культури і педагог. Митець був одним із засновників Української академії мистецтв. Трагічна смерть від рук невідомого бандита влітку 1919 р. обірвала життя художника на злеті життєвих і творчих сил.

Багатогранною була творчість українського художника **Івана Іжакевича** (1864 – 1962). Митець працював у галузі станкового, монументально-декоративного і театрального-декораційного мистецтва, однак найбільше визнання здобув як графік, ілюстратор книг і журналів. Художник створив серію малюнків з історії українського народу («*У засаді*», «*Запорожці готуються в похід*»). Життя та побут селянства знайшли відображення у картинах «*Український косар*», «*На Дніпрі*», «*Біля кузні*». У 1907 р. І. Іжакевич намалював цікаву картину «*Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь*», створив ілюстрації до творів Т. Шевченка, І. Франка та інших письменників.

Розвитку портретного і побутового жанрів також сприяла творчість видатного українського художника **Федора Кричевського** (1879 – 1947). Характер його живопису вільний, сильний, декоративний, позбавлений зайвих деталей. У своїх образах митець втілював найкращі риси українського національного характеру. Він ніколи не зображав людей слабких, сентиментальних, дріб'язкових. Його герої – представники нової доби: життєрадісні, сильні, активні, масштабні й багатогранні. Серед найвідоміших картин Ф. Кричевського – «*Наречена*», «*Портрет М. Старицької*», «*Три віки*», «*Життя*», «*Автопортрет у білому кожусі*».

У царині *графіки* вирізняється творчість **Георгія Нарбути** (1886 – 1920). Ретельно вивчивши графіку літер українських стародруків XVI – XVIII ст., митець розробив новий український шрифт, створив багато ілюстрацій до книжок з історії та мистецтва України.

У реалістичному напрямку розвивалося на початку XX ст. **музичне мистецтво**. Важливе значення для поживлення музичного життя в Україні мало відкриття у Києві 1904 р. **Музично-драматичної школи**, яку очолив

М. Лисенко. У 1903 р. у Львові було відкрито перший музичний інститут, якому у 1907 р. присвоєно ім'я М. Лисенка. У 1913 р. відкриваються Київська і Одеська, а у 1917 р. Харківська консерваторії, що стало зародженням вищої музичної освіти в Україні.

У цей період плідно працюють композитори К. Стеценко, Я. Степовий, М. Леонтович, О. Кошиць, М. Аркас та інші. Головною сферою їхньої творчості залишалася хорова музика, до якої входили обробки народних пісень, кантати, церковні жанри тощо. Саме у цій царині музики українські композитори, насамперед К. Стеценко і М. Леонтович, досягли найвищого рівня майстерності.

В образній сфері музики **Кирила Стеценка** (1882 – 1922) переважають ліричні та лірико-драматичні мотиви. В деяких музичних творах показано бурхливі події суспільного життя, відчувається своєрідний «пульс» епохи. Самобутніми зразками української хорової класики є хори «Сон» і «Прометей», кантати «Шевченкові», «Єднаймося», «У неділеньку святую», церковна музика (літургії, «Панахида», «Всенощна»), обробки українських народних пісень. Витонченістю й високою майстерністю характеризуються солоспіви К. Стеценка, в яких домінують пейзажні та світлі ліричні образи. До таких зразків належать «Вечірня пісня» на слова В. Самійленка, «Плавай, плавай, лебедонько» на вірші Т. Шевченка, «Стояла я і слухала весну» на слова Лесі Українки.

Хоровій обробці української народної пісні присвятив майже все життя видатний український композитор **Микола Леонтович** (1877 – 1921). Зазвичай мелодію композитор не змінював, зберігаючи інтонаційну чистоту першоджерела. До найкращих хорових обробок українських народних пісень, що увійшли до золотого фонду вітчизняної культури належать «Щедрик», «Дударик», «Пряля», «Мала мати одну дочку», «Ой з-за гори кам'яної», «За городом качки пливуть» та ін. У доробку композитора є також чотири високохудожні акапельні хорові поеми: «Льодолом», «Літні тони», «Легенда» і «Моя пісня», опера «На русалчин Великдень».

Високого рівня набуває українське вокальне виконавське мистецтво. Відоме в Україні та за її межами ім'я видатної оперної співачки **Соломії Крушельницької** (1872 – 1952). Ще за життя С. Крушельницька була визнана найвидатнішою співачкою світу. Співати з нею на одній сцені вважали за честь Е. Карузо, Т. Руффо, Ф. Шаляпін. Італійський композитор Дж. Пуччіні подарував співачці свій портрет з написом «Найпрекраснішій і найчарівнішій Батерфляй». Успіх С. Крушельницької на оперних сценах

світу був успіхом і визнанням української музики.

Отже, початок ХХ ст. – це складний, сповнений гострих соціальних протиріч і художніх пошуків період в історії української культури. Нова генерація українських митців цієї доби висунула нові вимоги до мистецтва, що суттєво відрізнялися від творчих настанов попередників. На початку ХХ ст. закладалися головні, фундаментальні засади, на яких відбувався розвиток української культури в наступні періоди.

6.2 Українська культура доби Першої світової війни, революції та громадянської війни 1917 – початку 1920-х рр.

Розвиток культури у період Першої світової війни та революції 1917 – 1920-х рр. відбувався у тісному зв'язку з усіма сторонами життя українського суспільства, з особливостями його соціально-економічного та політичного розвитку. На початку ХХ ст. значно посилилась єдність світу, взаємозалежність народів та держав і водночас загострилися міждержавні протиріччя, що стали причиною початку Першої світової війни 1 серпня 1914 р. У цій війні відбувалося протистояння двох військових блоків: Четверного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія) і Антанти (Англія, Франція, Росія), але поступово її учасниками стали 39 із 59 держав світу, $\frac{3}{4}$ населення земної кулі. Український народ всупереч власній волі також був втягнутий у війну. Із початком війни українські землі стали ареною воєнних дій, а самі українці були змушені воювати за чужі інтереси і брати участь у братовбивчому протистоянні, тому що в російській армії було 3,5 млн українців, у австро-угорській – 250 тис. [3, с. 188].

Із початком світової війни посилювалися репресії щодо діячів української культури. 12 серпня 1914 р. було запроваджено військову цензуру й видано указ про заборону друку українською мовою. Це стало підставою для закриття газет «Рада», часописів «Літературно-науковий вісник», «Українська хата», «Село». У 1914 – 1915 рр. в Україні діяло лише 452 середні школи, в яких навчалося тільки 140 тис. учнів, і лише 19 вищих навчальних закладів, у яких здобували освіту 27,7 тис. студентів. Жодної школи чи вищого навчального закладу з українською мовою навчання не було. Заборонена діяльність «Просвіт», українських клубів, бібліотек. Заарештовано й заслано до Сибірска голову Українського наукового товариства Михайла Грушевського.

З часу утворення Центральної Ради (3 березня 1917 р.) почалася

активна державна підтримка української культури. Основним завданням освітньої політики стало відродження рідної мови і школи. У червні 1917 р. було створено Генеральний секретаріат освіти на чолі з І. Стешенком, який керував справою освіти в Україні. Було скасовано шкільні округи і замість них створено комісаріати освіти. Національні меншини отримали право на вільний розвиток рідної мови і освіти.

Пожвавилася діяльність українських громадських організацій, які утримували на власні кошти українські школи, друкували підручники, організовували літні учительські курси. Цьому сприяли рішення першого і другого Українських педагогічних з'їздів, що відбулися у Києві у 1917 р. На них проголошувалися гасла створення єдиної української національно-демократичної школи. В результаті була утворена 7-річна народна загальноосвітня школа, побудована на спостереженнях та уявленнях з навколишнього життя. Після закінчення такої школи молодь мала змогу продовжити навчання у 4-річній гімназії або у технічній школі. Проголошувалось право громадян на безкоштовну початкову, середню й вищу освіту, учні забезпечувались підручниками, одягом, харчуванням. Освіта ставала обов'язковою і світською.

Подальшому розвитку та українізації освіти сприяла Українська держава, яку очолював гетьман Павло Скоропадський, а Міністерство народної освіти і мистецтва – професор Микола Василенко. Продовжувалася робота щодо запровадження єдиної національної школи, проект якої був розроблений Центральною Радою. Викладання української мови і літератури, історії і географії України вважалось обов'язковим у всіх середніх чоловічих і жіночих загальноосвітніх, професійних, комерційних та інших школах.

Наступним кроком у подальшому розвитку освіти стало прийняття Директорією УНР програми створення єдиної національної школи з 12-річним терміном навчання. Автором цієї концепції був Іван Огієнко, який займав посаду міністра освіти в уряді УНР. У цьому документі була підтверджена децентралізація керування освітою, але звужувався принцип демократизму й національно-персональної автономії.

З приходом до влади Денікіна, українську школу й освіту було оголошено приватною справою й позбавлено державного фінансування. Директорів та вчителів, яких призначала влада Директорії УНР, було звільнено. Український державний університет у Києві, Українська академія наук і Українська академія мистецтв перестали існувати як державні установи і

змушені просити дозволу фінансуватися на приватних засадах.

Отже, у 1917 – 1920-х роках в умовах революції та громадянської війни через постійні державні перевороти та нетривалість влади, соціально-економічні проблеми, ідею створення єдиної української національної школи не вдалося реалізувати ні Центральній Раді, ні Гетьманату, ні Директорії УНР.

Радянська влада в Україні також сприяла розвитку освіти. 25 січня 1919 р. було ухвалено декрет Раднаркому УСРР про єдину трудову школу. Планувалося створити єдиний тип навчальних закладів – трудову школу, що мала два ступені: перший (5 класів) і другий (4 класи) з безкоштовним навчанням та викладанням дисциплін українською мовою. У 1920 р. державні, громадські й приватні початкові й середні школи були ліквідовані, а їх класи реорганізовані у 7-річну школу. Юнаки та дівчата мали продовжувати освіту в професійно-технічних школах і технікумах.

Водночас, попри певні успіхи в організації єдиної трудової національної школи, радянська система освіти мала заідеологізований, класовий характер. Навчання не було обов'язковим для дітей «буржуїв» і «куркулів». Трудова школа не давала достатнього обсягу загальноосвітніх знань, а виробнича практика зосереджувалась в межах лише одного виробництва. Але її діяльність сприяла розв'язанню одного із головних завдань Радянської влади – подолання неписьменності та підготовка кваліфікованих кадрів для соціально-економічних перетворень.

Набула розвитку й *вища освіта* в Україні. Так, влітку 1917 р. у Києві було відкрито перший український вищий народний університет, що мав чотири факультети: історико-філологічний, фізико-математичний, юридичний і медичний. За період керівництва Української Центральної Ради за допомогою місцевих органів влади, «Просвіт», громадських організацій було засновано Педагогічну академію, Академію мистецтв, географічний, технологічний інститути в Києві, Київський юридичний інститут, Одеський сільськогосподарський інститут, Харківську консерваторію та 9 учительських інститутів, які було реорганізовано у вищі навчальні заклади. У новостворених і діючих вищих навчальних закладах відбувалася українізація навчального процесу через відкриття українознавчих факультетів, кафедр, спеціалізацій, запровадження україномовного читання лекцій й ведення практичних занять.

Інтенсивний розвиток вищої освіти відбувається в період Гетьманату. Цим питанням займалася спеціальна комісія, яку очолював видатний уче-

ний Володимир Вернадський. Завдяки роботі комісії та державній фінансовій підтримці, на базі Київського народного університету 6 жовтня 1918 р. було відкрито *Український державний університет*. 22 жовтня 1918 р. у Кам'янець-Подільському було засновано ще один український державний університет, що мав історико-філологічний та фізико-математичний факультети. У жовтні 1918 р. на базі Вищих жіночих курсів розпочав роботу *Катеринославський університет*.

5 грудня 1918 р. у Києві було засновано *Українську Академію мистецтв*, в якій здобували вищу художню освіту спеціалісти малярства, різьбярства, будівництва, гравюри, художніх промислів. Першим ректором академії став відомий український живописець *Федір Кричевський*. Серед професорів академії були такі відомі митці, як М. Бойчук, М. Бурачек, М. Жук, В. Кричевський, О. Мурашко, Г. Нарбут, Л. Крамаренко, І. Труш, О. Архипенко та інші.

За ініціативою художників і архітекторів Ф. Красицького, Д. Дяченка і В. Рикова було відкрито *Архітектурний інститут*. Були оголошені українськими Київський (Святого Володимира), Харківський та Одеський університети. Все це сприяло реформуванню освітньої системи в Україні.

Лютнева революція 1917 р., боротьба національних сил за відродження української держави створили умови для подальшого розвитку *науки*. Пожвавилася діяльність різних наукових товариств: *Товариства дослідження природи*, *Фізико-математичного товариства*, *Фізико-хімічного товариства* та інших. Продовжувало працювати Українське наукове товариство (УНТ), членами якого були М. Грушевський, Д. Багалій, М. Біляшівський, О. Єфименко та інші відомі українські вчені. 14 листопада 1918 р. було засновано *Українську Академію наук*, до складу якої входили три відділи: історико-філологічний, фізико-математичний, соціальних наук.

Велике значення для створення Української Академії наук мала діяльність відомого вченого-природознавця *Володимира Вернадського* (1863 – 1945), який став її першим президентом. В. Вернадський – академік Петербурзької академії наук, засновник геохімії, біохімії, гідрохімії, вчень про ноосферу і біосферу, автор понад 400 праць.

Українська академія наук була найвищою науковою установою в Українській державі. Вона мала сприяти поширенню і поглибленню наукових дослідів і збагаченню їх відкриттями, організовувати наукову діяльність, створювати різноманітні дослідні інститути.

Значна увага приділялася науковим пошукам у сфері українознавства.

З'являлися ґрунтовні дослідження історії, мистецтва, етнографії, філології. М. Грушевський створив фундаментальні праці, в яких здійснив дослідження автономного українського історико-культурного і літературного процесу. Д. Яворницький уклав капітальну історію Запорізької Січі, Наукове товариство ім. Т. Шевченка до 1917 р. здійснило видання понад 100 томів «Наукових записок», 35 томів «Етнографічного збірника» тощо.

У період Гетьманату засновано такі наукові установи, як *Державний український архів, Національну галерею мистецтв, Український історичний музей, Національну бібліотеку.*

Відродження української державності у 1917 – 1920-х рр. спричинило значні зміни у різних сферах мистецтва: образотворчому, театральному, музичному, літературі та інших. Уже зазначалося, що восени 1917 р. було створено Українську національну картинну галерею. До її фондів входили полотна українських та західноєвропейських художників від епохи Відродження до початку ХХ ст. До галереї передали частину своїх робіт та колекцій полотен митці В. Кричевський, М. Козик, М. Жук, М. Бойчук, Г. Нарбут, М. Самокиш та інші. У Харкові було засновано музей образотворчого мистецтва.

Одним із провідних центрів *образотворчого мистецтва* в Україні була Одеса. Тут здійснювало активну діяльність створене ще в 1900 р. Товариство південноросійських художників, художнє училище, художній музей, Одеське товариство заохочування красних мистецтв, художня школа при ньому. На базі цієї школи було засновано Одеське вище художнє училище.

Плідно працювала група художників монументального живопису, які створили школу бойчукістів. Її засновником був видатний український живописець-монументаліст, графік *Михайло Бойчук* (1882 – 1937). Митець навчався у Віденській, Краківській та Мюнхенській академіях мистецтв. Окрім М. Бойчука, до школи українських монументалістів входили В. Седляр, І. Падалка, С. Колос, М. Рокицький, О. Павленко, О. Музін, Т. Бойчук та інші. Свої творчі зусилля бойчукісти спрямували на пошуки сучасного стилю українського мистецтва, який би ґрунтувався на національних традиціях і водночас перебував на рівні новітніх досягнень світової культури. Українські монументалісти зверталися до візантійських витоків української культури, до традицій середньовічних фресок, іконопису, народної творчості. Лінії митці відводили найважливішу роль з-поміж інших засобів художньої мови. Бойчукісти розписали *Луцькі казарми* в Києві, Че-

рвонозаводський театр у Харкові, *санаторій* в Одесі. У другій половині 1930-х рр. творчість художників-бойчукістів було оголошено ідейно ворожою радянській владі, їх репресовано, а більшість станкових творів цих митців знищено. Уявлення про них можна дістати з невеликої кількості фотографій та картин, які дивом збереглися. Серед них – «*Біля яблуні*» **Тимофія Бойчука** і «*Фотограф на селі*» **Івана Падалки**.

У добу революції 1917 – 1920 рр. відбувається розвиток **літератури** і **книговидавництва**. Виникли приватні й кооперативні видавництва («Друкар», «Криниця», «Час» та ін.), в яких друкували нові твори українських учених, письменників і критиків. У цих творах висвітлювалися події національно-визвольного руху, соціалістичні ідеї, культивувалося піднесення національної свідомості, відстоювалися ідеї чистого мистецтва, просвітництва.

Найвідомішими творами української літератури цього періоду були книги віршів «*Плуг*» та «*Сонячні кларнети*» П. Тичини, «*Червоний заспів*» В. Чумака, «*Удари молота і серця*» В. Еллана-Блакитного, «*Червона зима*» В. Сосюри, «*Мої коломийки*» І. Кулика. Помітними стали прозові твори С. Васильченка, І. Головка, М. Ірчана, Г. Коцюби, П. Панча, О. Вишні, С. Пилипенка та ін.

Важливим чинником розвитку літератури стало надання Центральною Радою українській мові статусу державної (березень 1918 р.) та здійснення українізації адміністративного апарату й суспільно-політичного життя українськими урядами. У період Гетьманату було опубліковано наукову працю І. Огієнка «*Українська культура*», роман «*Повія*» П. Мирного, переклади творів східних поетів А. Кримського, твори О. Кобилянської, С. Васильченка, В. Стефаніка, М. Рильського та багатьох інших прозаїків, поетів і перекладачів.

Значні зміни відбулися у царині **театрального мистецтва**. Восени 1917 р. у Києві було створено *Український національний театр*. До складу його колективу увійшли І. Мар'яненко, Л. Курбас, М. Садовський, П. Саксаганський та інші відомі українські актори.

У 1917 – 1919 рр. у Києві успішно функціонував «*Молодий театр*», який очолював видатний український актор і режисер **Лесь Курбас** (1887 – 1937). Завдяки діяльності цього митця розпочався новий етап у розвитку сценічного мистецтва. Лесь Курбас навчався в університетах Відня та Львова, був актором театру товариства «Руська бесіда» на Галичині і режисером колективу «Тернопільські театральні вечори». До складу колек-

тиву «Молодого театру» увійшли Г. Юра, С. Бондарчук, П. Самійленко, В. Василько, В. Чистяков та багато іншої талановитої молоді. До репертуару театру входили твори світової («*Цар Едіп*», «*Горе брехунові*», «*Тартюф*») та української класики («*У пуці*», «*Шевченківська вистава*», «*Етюди*», «*Лікар Керженцев*»). Однією з найвідоміших вистав в історії українського театру загалом і «Молодого театру» зокрема стала постановка Лесем Курбасем трагедії Софокла «*Цар Едіп*». Тут режисер та його сподвижники зуміли засобами мистецтва відобразити не лише міфологічний світ грецької античності, а й освоїти новітні театральні течії, які розробляли театральні діячі Європи Жак-Далькрос та Дельсарт. Проте, досить важливою у цій виставі була суголосність з сучасністю: Лесь Курбас розкрив чи не найважливішу для тогочасного українця проблему виживання у революційному вирі, охарактеризувавши таким чином його світосприйняття та світорозуміння.

«Молодий театр» був зразком молодого ентузіазму, творчості, упровадження нової технології акторського мистецтва, пошуку нових засобів сценічних форм. Лесь Курбас відійшов від традицій старого побутового театру і зорієнтував його на модерні течії західноєвропейського театру. У 1919 р. «Молодий театр» припинив свою діяльність, його було об'єднано із Першим театром Української Радянської Республіки ім. Т. Шевченка. З часом на його основі було створено Дніпропетровський театр ім. Т. Шевченка.

Наприкінці 1917 р. при товаристві «Національний театр» було організовано *Національний зразковий театр* (режисер І. Мар'яненко), який мав власний хор та оркестр. У жовтні 1918 р. на його основі було створено *Державний народний театр* під керівництвом П. Саксаганського. До складу колективу театру увійшли М. Заньковецька, Л. Ліницька, Б. Романицький, О. Корольчук та інші відомі актори. Новий театр у своїй творчості брав за основу реалістичну школу К. Станіславського і В. Немировича-Данченка. У репертуарі колективу переважала українська класика: «*Запорожець за Дунаєм*», «*Назар Стодоля*», «*Сава Чалий*», «*Дай серцю волю, заведе в неволю*», «*Наймичка*», «*Безталанна*», «*Мартин Боруля*». Працював колектив у Троїцькому народному домі.

У 1918 р. відбувається розквіт діяльності *театру «Студія»*, *театру «Конюшня»*, *театру мініатюр*, «*Українського драматичного колективу*». Продовжували діяльність Одеська російська опера, Маріупольський російський драматичний театр, Харківський міський театр, Полтавське україн-

ське драматичне товариство тощо.

Діяльність відділу мистецтв Наркомату освіти УРСР сприяла відновленню роботи багатьох театральних колективів, що припинили функціонування під час денікінської інтервенції в Україну, створенню мережі нових професійних та аматорських театрів. Так, у березні 1919 р. у Києві було організовано *Державний драматичний театр ім. Т. Шевченка*.

У перші два десятиліття ХХ ст. остаточно завершився важливий етап розвитку *української музичної культури*. Було сформовано національну композиторську школу, засновником якої став М. Лисенко. Митці, як і раніше, найактивніше творили в хоровому, вокальному та музично-театральному жанрах. У цей період відбувається формування молодого композиторської школи. Її представляли Б. Лятошинський, Л. Ревуцький, М. Вериківський, П. Козицький, М. Коляда, В. Косенко, С. Людкевич та ін. Так, *Пилип Козицький* (1893 – 1960) створив хорові обробки народних пісень (українських, польських, чеських тощо), хори на слова українських поетів-класиків. *Михайло Вериківський* був автором першої української ораторії «*Дума про дівку-бранку Марусю Богуславку*». Організатор українського народного хору *Григорій Верьовка* продовжував розвивати традиції народного хорового співу. Оригінальністю музичного висловлювання характеризувалися твори харківського композитора-новатора *Миколи Коляди*. Класичним зразком кантатного жанру в українській музиці є лірико-драматична кантата-поема «*Хустина*» на слова Т. Шевченка *Левка Ревуцького* (1889 – 1977). Вагому симфонічну і хорову спадщину залишив *Борис Лятошинський* (1894 – 1968). Хори композитора з циклів на вірші М. Рильського, російських поетів, зокрема А. Фета, О. Пушкіна («*Времена года*», «*По небу крадеться луна*»), а також «*Тече вода в синє море*» на вірші Т. Шевченка вважаються шедеврами української музики, у них відображено широкий діапазон настроїв. Вокально-симфонічний жанр домінував у творчості *Станіслава Людкевича* (1879 – 1979) – майстра великих форм. Композитора цікавили яскраві драматичні та трагедійні образи, ідеї боротьби, бунтарства, волелюбства і нескореності народу. Саме таким є образ Прометея (симфонія-кантата «*Кавказ*» за поемою Т. Шевченка).

У 1917 – 1920 рр. було здійснено низку заходів з організації музичного життя, відкрито та реорганізовано вищі й середні музичні навчальні заклади, створено виконавські колективи державного рівня. З ініціативи Української Центральної Ради було створено *Український народний хор* (диригент К. Стеценко), у Києві організовано загальноукраїнські курси з

підготовки співаків хору, музикантів, хореографів. У 1918 р. у Києві було відкрито *Український оперний театр*, керівником якого був М. Садовський.

Надзвичайно важливим для розвитку української музичної культури стала реорганізація у 1918 р. Музично-драматичної школи ім. М. Лисенка у *Музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка*, до складу якого входили педагогічний, диригентський і драматичний факультети. Очолив інститут Ф. Блуменфельд, а серед його викладачів були відомі українські композитори, музиканти, співаки й актори: П. Козицький, Л. Курбас, М. Леонтович, Д. Ревуцький, М. Старицька та інші. У Харкові на базі російської оперної антрепризи було відкрито *Першу народну оперу* та *Першу дитячу оперу*. За доби Гетьманату в Києві було організовано Перший український національний хор, яким керував видатний український диригент і композитор *Олександр Кошиць* (1875 – 1944). На початку 1919 р. він разом із К. Стеценком створив у Києві *Українську республіканську капелу*, концерти якої з величезним успіхом проходили в Австрії, Чехії, Польщі, Німеччині, Франції та інших країнах Західної Європи й Америки. У 1920 р. було організовано *хорову капелу «Думка»*, що стала одним із найкращих хорових колективів України. «Думка» активно популяризувала українську музику не лише в республіці, а й за кордоном. У 1923 р. у Харкові створено перший *Державний симфонічний оркестр*.

Значну роботу проводило *Всеукраїнське Музичне товариство ім. М. Леонтовича*, яке відіграло головну роль у консолідації музичних сил країни, а також інші творчі об'єднання митців. Вони допомагали створенню оркестрів, ансамблів, капел, музично-просвітницьких осередків.

Швидко поширилося і набуло популярності в Україні *кіномистецтво*. Зародження українського кінематографа пов'язують з іменами механіка І. Тимченка і фізика М. Любимова, які ще в 1893 р. створили апарат для відображення на екрані неперервного руху людей і предметів. Із 1907 р. в Україні розпочалося регулярне виробництво кінофільмів (Київ, Одеса, Харків, Катеринослав), у яких знімалися відомі актори. У 1918 – 1920 рр. побачили світ художні кінофільми режисерів Л. Старицької-Черняхівської («*Вітер з Півночі*», «*Розбійник Кармелюк*»), М. Замкового («*Прозрівший*»), А. Нефедова («*Жертви позвали*»), А. Архана («*Червоний Кобзар*»), хроніко-документальні – «*Шевченкове свято*», «*Сон Тараса*», «*Випуск першої української гімназії*», «*Життя Донбасу*» (всього близько 500 найменувань) [3, с. 202 – 203].

Отже, Перша світова війна, революція і громадянська війна 1917 – початку 1920-х рр. негативно позначилися на розвитку української культури. Водночас із відродженням української державності у 1917 – 1920-х рр. було закладено основу формування національної освіти і науки. Відбулися значні зміни у різних сферах мистецтва: театрі, музиці, образотворчому мистецтві та інших. Основи, закладені в культурному будівництві у 1917 – 1920-х рр., сприяли у наступні роки піднесенню української культури на якісно новий рівень.

6.3 Український культурний ренесанс 1920-х років

Початок 1920-х років для української культури був надзвичайно несприятливий. Громадянська війна і встановлення радянської влади на Україні супроводжувались розрухою, голодом, руйнацією економіки та поширенням масового невдоволення. Проте, і за цих умов українська культура вижила, більше того, у 1920-ті роки досягла такого злету, який влучно назвали українським культурним ренесансом, національно-культурним відродженням.

Радянською владою був започаткований новий курс у національно-культурній політиці, що тривав близько десяти років і став найбільш плідним у розвитку української культури за весь період існування радянської влади. Влада намагалася створити нову, класово-пролетарську культуру, вкладену в певні національні форми. А творці українського культурного ренесансу хотіли використати ситуацію, щоб підняти українську культуру до рівня світових культурних здобутків, скерувати її на шлях боротьби за національно-державне відродження. Для цього потрібно було подолати наслідки імперської політики в минулому, великодержавний шовінізм і русифікацію, які перешкоджали розвитку української національної культури. Їх прояви були очевидними і знайшли відображення в так званій *«теорії двох культур»*. Автором цієї теорії був секретар ЦК КП(б)У Д. Лебідь, який стверджував, що в Україні змагаються дві культури – міська (російська, пролетарська) і сільська (українська, селянська). Протистояння мало закінчитись перемогою російської культури як більш прогресивної. *«Теорія двох культур»* була офіційно засуджена ЦК ВКП(б), тому що вона суперечила проголошеному партією курсу на національно-культурне будівництво.

Широкомасштабній розбудові української культури сприяла *політика українізації*, що здійснювалась у контексті проголошеної XII з'їздом

РКП(б) коренізації. У серпні 1923 р. уряд УСРР прийняв декрет про українізацію, яким українську культуру визнали державною в республіці [5, с. 255].

Українізація сприяла поверненню в Радянську Україну з еміграції видатних діячів української культури М. Грушевського, С. Єфремова, А. Ніковського та багатьох інших.

Вагомий вплив українізація мала на *освіту*. Передусім розпочалася активна ліквідація неписьменності населення. Цьому сприяли діяльність створеної у 1920 р. Надзвичайної комісії для боротьби з неписьменністю, постанова уряду «Про боротьбу з неписьменністю», велика потреба народу у знаннях. Наприкінці 1920-х років письменність населення в Україні зросла в декілька разів і становила понад 70% у містах і близько 50% у селах. Була запроваджена *обов'язкова загальна початкова освіта*, а згодом і *обов'язкова загальна середня семирічна освіта*.

Бурхливим був розвиток *літератури* у згаданий період. У 1921 – 1922 рр. в Україні почали організовуватись пролеткультівські об'єднання, до яких входили талановиті письменники, що були готовими відкинути традиції, національну культурну спадщину і популяризувати нову пролетарську культуру. Однак претензії пролеткультівських об'єднань на монополію у сфері культури призвели до того, що із них вийшла більшість талановитої молоді, і з 1924 р. пролеткульти припинили своє існування.

У березні 1922 р. С. В. Пилипенко, А. С. Панів та І. В. Сенченко створили союз революційних селянських письменників «*Плуг*». Метою цього союзу було заниження вимог до літературного рівня творів і намагання таким чином зробити твір доступним і зрозумілим селянам. Наступного року В. Блакитний, І. Дніпровський, І. Кулик, В. Сосюра, Ю. Смолич сформували групу літераторів «*Гарт*», метою якої також була популяризація пролетарської культури в Україні. Учасники «Гарту» висували більш високі вимоги до художніх творів, намагаючись щоб їх зміст викликав бадьорі настрої у читача, бажання активно жити і працювати. Життя «Гарту» теж було недовгим, у 1926 р. більшість членів об'єднання вийшла з нього.

У другій половині 1920-х рр. важливе місце займала ВУСПП – спілка, метою діяльності якої було об'єднання всіх письменників і поетів, які прагнули створити єдину інтернаціональну пролетарську літературу.

У літературі 1920-х рр. сформувалася яскрава революційно-романтична течія (П. Тичина, В. Сосюра, В. Чумак, В. Еллан-Блакитний).

Письменники-неокласики М. Зеров, М. Драй-Хмара, П. Филипович,

М. Рильський) прагнули засвоїти досвід класичної світової літератури. Багато митців тяжіли до різних проявів модернізму.

У 1920-х рр. спостерігається бурхливий розвиток поезії. Окрім творчості вже згаданих В. Чумака, В. Еллана-Блакитного, П. Тичини, В. Сосюри, М. Рильського, поетів-неокласиків починає творити **Євген Плужник** (1898 – 1938) – відомий поет і прозаїк, автор збірок *«Дні»* і *«Рання осінь»*, роману *«Недуга»*. Творам **Миколи Бажана** (1904 – 1983), що спершу тяжів до футуризму, притаманна філософська глибина, епічність, громадянський пафос (*«Руро-марш»*, *«Протигаз»*, *«Будівлі»*).

Тривалий час для широкого загалу залишалася невідомою творчість західноукраїнського поета і прозаїка **Богдана Лепкого** (1872 – 1941). Він створив цикл романів про І. Мазепу і написав відому в усьому світі пісню *«Чуєш, брате мій»*.

Відомими поетами в Західній Україні у 1920-х рр. були Б.-І. Антонич (*«Привітання життя»*), О. Ольжич, С. Городинський (*«Барви і лінії»*) та інші. Деякі західноукраїнські письменники (Я. Галан, П. Козланюк, С. Тудор, О. Гаврилук) з прихильністю ставилися до подій, що відбувалися в Радянській Україні і орієнтувалися на письменників революційно-романтичного напрямку.

У згаданий період відбувається розвиток прози. Письменники-реалісти у великих епічних творах намагалися осмислити й узагальнити події, що відбувалися, простежити зміни в суспільно-політичному житті народу та його побуті. Серед найбільш відомих письменників цієї доби – **Юрій Яновський** (*«Майстер корабля»*), **Петро Панч** (*«Голубі ешелони»*), **Іван Ле** (*«Роман міжгір'я»*), **Андрій Головка** (*«Бур'ян»*). Твори **Григорія Косинки** – одного із засновників української прози наповнені імпресіоністичною лаконічністю і реалістичною місткістю авторського стилю, ліричністю, психологізмом (збірки новел і оповідань *«На золотих богів»*, *«Мати»*, *«В житах»*, *«Політика»*).

У 1920-ті рр. точилися гострі дискусії щодо шляхів і принципів побудови соціалістичної України та її культури. У цей період здавалося, що реалізуються найпрекрасніші сподівання народу, і водночас це час особистих трагедій найбільш талановитих представників творчої інтелігенції, яка через сталінську диктатуру розчарувалася в ідеалах соціалізму і шукала можливості виходу України на шляхи демократичного розвитку.

Серед дискусій, які велися навколо проблем побудови національної культури виділяється *літературна дискусія 1925 – 1928 років*. Її розпочав та-

лановитий письменник, представник літератури авангарду **Микола Хвильовий** (1893 – 1933). У циклах памфлетів «*Камо грядеши*» та «*Думки проти течії*», статті «*Україна чи Малоросія*» письменник розкрив культурологічну концепцію, зазначаючи, що українська культура повинна орієнтуватися на західноєвропейську, а не дотримуватися російських традицій з їх новими соціальними і духовними віяннями, новим мистецтвом, новими стилями, творчими методами, різноманітними течіями, угрупованнями. Також М. Хвильовий ставив гостросоціальні питання: як краще зберегти українську самобутність культури – через її «масовізм» чи «олімпійство», тобто творити для масового читача чи максимально піднімати інтелектуальну планку в суспільстві; яким має бути мистецтво – з глибоким змістом і складною образністю чи примітивно-пропагандистським, політизованим?

У 1926 р. М. Хвильовий з колишніми членами «Гарту» створили авангардну літературну організацію **ВАПЛІТЕ** (Вільна академія пролетарської літератури). До цього об'єднання входили письменники, які орієнтувалися на високий професіоналізм, творче новаторство, ідеологічну розкутість. Серед членів ВАПЛІТЕ – видатні постаті української літератури П. Тичина, В. Сосюра, О. Досвітній, Г. Епик, Ю. Яновський, М. Семенко.

Комуністичне українське керівництво за вказівкою ЦК ВКП(б) на чолі з Й. Сталіним виступило з жорсткою критикою «буржуазно-націоналістичної ідеології» української організації. Проте позицію ВАПЛІТЕ підтримали вже згадані письменники-неокласики, які вважали, що розвиток національної самобутності України можливий лише на основі традицій світової і європейської культури.

В **образотворчому мистецтві** 1920-х рр. наявна велика кількість напрямів, шкіл та угруповань. У цей час були утворені *Асоціація революційного мистецтва* (АРМУ), *Товариство художників імені К. Костанді* в Одесі, *Асоціація художників Червоної України* (АХЧУ), *Об'єднання сучасних митців України*. Працюють такі відомі художники, як М. Бурачек, І. Їжакевич, Ф. Кричевський, М. Самокиш, Г. Світлицький, К. Трохименко, О. Шовкуненко, М. Бойчук, І. Падалка, В. Седляр, П. Волокидін, І. Труш, О. Новаківський тощо.

Миколу Самокиша (1860 – 1944) вважають засновником українського батального жанру. Його картини присвячені темам визвольної війни українського народу XVII ст., громадянської війни. Серед відомих творів художника – «*В'їзд Богдана Хмельницького в Київ*», «*Бій під Жовтими водами*», «*У розвідці*», «*Бій Максима Кривоноса з Ієремією Вишневецьким*»,

«Бій Богуна з Чернецьким» та ін. М. Самокиш був майстром великої багатофігурної картини. Він майстерно зображував людей і коней у найрізноманітніших ракурсах, створюючи відчуття динамічного руху.

Талановитим майстром пейзажу був **Микола Бурачек** (1871 – 1942). До золотого фонду українського мистецтва увійшли його картини «Яблуні в цвіту», «Золота осінь», «Хмари насуваються», «Дорога до колгоспу», «Реве та стогне Дніпр широкий». Багато пейзажів художника близькі до творів імпресіоністів. Він майстерно відтворював стани природи залежно від особливостей сонячного освітлення. У найкращих творах М. Бурачека відчутний вплив французького живопису з притаманною йому високою культурою використання кольору.

У 1920-ті рр. відбувається розвиток портретного жанру. Одним із провідних портретистів цього періоду був **Павло Волокидін** (1877 – 1936). Його твори «Портрет дружини художника», «Портрет співачки Зої Гайдай» наділені глибиною психологічної характеристики, вишуканим колоритом, продуманою композицією.

Талановитим портретистом був **Олексій Шовкуненко** (1884 – 1974). У його портретах скульптора Б. Яковлева, М. Лисенка, в жіночих портретах індивідуальна неповторність образів поєднана з багатством живописної палітри. О. Шовкуненко був також талановитим пейзажистом. У його картині «Повінь. Конча – Заспа» надзвичайно легко, невимушено передано свіжість ранньої весни, вільним мазком пензля відтворено мерехтливу поверхню води, в якій неначе танцюють відображення звивистих дерев. О. Шовкуненко є одним із засновників в українському мистецтві так званого індустріального пейзажу. Митець виявив рідкісне вміння бачити в буденних речах справжнє живописне багатство. Великий успіх принесла йому серія акварелей «Дніпрельстан».

Вагомим внеском у мистецтво живопису були твори **Карпа Трохименка** (1885 – 1979) «Кадри Дніпробуду», «Шевченко і Енгельгардт». Вражаючими є його пейзажі «Київська гавань», «Ранок у колгоспі», яким притаманна вільна живописна манера, висока майстерність у відтворенні нюансів природи, повітряного середовища.

У 1920-х рр. розвивається **скульптура**. Було створено пам'ятники **Т. Шевченку** у Москві (С. Волнухін), Петрограді (Я. Тільберг), Одесі, Катеринославі, Чернігові. У цей час розквітає творчість відомого українського скульптора, кінорежисера і драматурга **Івана Кавалерідзе** (1887 – 1978). Митець успішно працював у жанрі портрета та монументальної

скульптури. Серед відомих творів І. Кавалерідзе – *пам'ятник княгині Ользі* у Києві, *пам'ятники Т. Шевченку* в Полтаві та Сумах, *Г. Сковороді* у Лохвиці, *Артему* в містах Артемівську та Слов'яногірську.

Добу бурхливого розвитку переживала в 1920-ті рр. українська *музика*. У 1925 – 1926 рр. було створено *театри опери та балету* в Харкові, Києві та Одесі. Творчість неперевершених оперних і камерних співаків П. Білинника, З. Гайдай, Б. Гмирі, М. Гришка, І. Козловського, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинського, О. Петрусенко прославила Україну, значно розширила обрії її культури. У новостворених театрах постановки власних опер здійснювали Б. Лятошинський («*Золотий обруч*»), Ю. Мейтус («*Гайдамаки*»), Г. Жуковський («*Марина*»).

Розвитку українського музичного мистецтва сприяла плідна творча діяльність хорової капели «Думка», Державного ансамблю українського танцю під керівництвом М. Болотова, П. Вірського, Державної капели бандуристів, Українського державного симфонічного оркестру та інших музичних колективів.

У 1920-ті рр. набуває розвитку новий жанр музичного мистецтва – *балет*.

Однак, у музичному світі також відбувалася ідейна боротьба. У 1928 р. була організована «*Асоціація пролетарських музикантів України*» (АПМУ), представники якої піддавали критиці класичну музику. Вони дійшли до того, що класична і народна музика стали вважатися націоналістичною музикою «куркулів» та «експлуататорів».

Важливу роль у розбудові української культури відіграло українське ***театральне мистецтво***. У Харкові Лесь Курбас заснував «*Березіль*» – експериментальний театр, метою діяльності якого було формування засад нового сценічного мистецтва. Л. Курбас прагнув до оновлення театрального мистецтва, виступав проти розважальності і штампу на сцені. На його творчість мали вплив мистецькі напрями конструктивізм та експресіонізм. Л. Курбас тісно співпрацював із драматургом ***Миколою Кулішем***. У його п'єсах «*Народний Малахій*», «*Мина Мазайло*», «*Патетична соната*» розкривалася нова радянська дійсність, українська ментальність, духовна незрілість партійних чиновників.

Продовжували активно працювати й видатні майстри українського класичного театру – М. Заньковецька, П. Саксаганський, М. Садовський, Г. Юра, І. Мар'яненко, О. Вагула, Н. Ужвій.

У згаданий період продовжує розвиватися ***кіномистецтво***. Серію фі-

льмів про козацький період історії українського народу, Т. Шевченка, громадянську війну і революцію поставили режисери П. Чардинін, В. Гардін, Ю. Стабовий. У кінці 1920-х – на початку 1930-х рр. відбулася екранізація творів класиків української літератури: «*Микола Джеря*», «*Борислав сміється*», «*Фата моргана*». Наприкінці 1920-х рр. була здійснена реконструкція Одеської кінофабрики і завершилось будівництво Київської кінофабрики, що стала центром українського кінематографа.

Важливу роль у становленні вітчизняного кіномистецтва відіграла творчість видатного кінорежисера, письменника, художника **Олександра Довженка** (1894 – 1956). Митець із 1926 р. працював режисером на Одеській кіностудії, знімаючи фільми за власними сценаріями. Новаторськими і визначальними у творчості О. Довженка стали три геніальні фільми – «*Звенигора*» (1928), «*Арсенал*» (1929) та «*Земля*» (1930). Ці стрічки об'єднує спільна ідея – авторська думка режисера про невідривність людського життя від природи, землі, Батьківщини. Фільми вражають висотою художнього рівня. Це справжні шедеври кіномистецтва, проте найвищу оцінку і визнання світова громадськість віддала картині «*Земля*». У цій стрічці О. Довженко порушує важливі загальнолюдські проблеми: життя і смерть, людина і земля, нове і старе, кохання, оспівує землю і працю на землі. У 1958 р. цей фільм увійшов до списку дванадцяти найкращих фільмів усіх часів і народів.

Отже, період 1920-х рр. характеризується великими успіхами у царині розвитку української культури. Завдяки політиці українізації в українській культурі було зроблено важливий крок на шляху подолання провінційності та комплексу «малоросійства», вона органічно включалася у світовий художній процес, було створено значні художні цінності.

6.4 Трагедія української культури у період сталінізму

Період історії від початку 1930-х до середини 1950-х років був трагічним для української культури. Це час панування культу особи Сталіна, жорстких ідеологічних обмежень, репресій, варварського нищення пам'яток культури.

На початку 30-х рр. ХХ ст. національно-культурне відродження, що здійснювалося в процесі українізації, було істотно загальмовано, а згодом і взагалі зведено нанівець. Із 1937 р. сам термін «українізація» остаточно зникає з документів [5, с. 265]. Розпочалося відновлення політики русифікації в усіх сферах життя.

У квітні 1932 р. вийшла постанова ЦК ВКП(б) «Про перебудову літературно-художніх організацій», в якій йшлося про те, що діяльність існуючих літературно-мистецьких організацій гальмує розвиток художньої творчості. А тому було вирішено об'єднати всіх письменників, що підтримують радянську владу і прагнуть брати участь у соціалістичному будівництві, в єдину спілку радянських письменників з комуністичною фракцією при ній. У 1934 р. відбувся I Всесоюзний з'їзд письменників, на якому було засновано єдину Спілку письменників СРСР. Також було створено єдині творчі спілки радянських художників, архітекторів, композиторів та ін. Відтоді держава почала постійно контролювати творчий процес, застосовувати репресії та переслідувати діячів культури.

У 1930-х рр. у Радянському Союзі було встановлено сталінський тоталітарний режим. Розпочалися масові репресії в середовищі інтелігенції. У всіх сфабрикованих справах судили не якихось злочинців і контрреволюціонерів, а інтелектуальну, творчо активну частину українського народу. До неї належали вчені, викладачі та студенти вищих навчальних закладів, митці (С. Єфремов, Л. Старицька-Черняхівська, М. Зеров, М. Куліш, Л. Курбас, М. Ірчан, Остап Вишня, З. Тулуб, Б. Антоненко-Давидович, М. Бойчук, І. Падалка, В. Седляр та ін.). У націоналізмі було звинувачено видатних діячів української музичної культури – В. Костенка, Я. Полфьорова, М. Михайлова, М. Грінченка, К. Квітку. Згодом були розстріляні Г. Хоткевич, В. Верховинець, Ю. Юрмас, майже цілим складом репресовано учасників Першої київської художньої капели бандуристів [4, с. 18].

У згаданий період були заборонені твори великої кількості дореволюційних вчених та митців демократичного напрямку, а також твори репресованих письменників (М. Драгоманова, Б. Грінченка, М. Костомарова, М. Максимовича, П. Куліша, В. Винниченка, М. Грушевського, М. Куліша, М. Зерова, Г. Косинки, М. Ірчана, Л. Старицької-Черняхівської та ін.).

Рятуючись від репресій у різний час, деякі митці та вчені виїхали за кордон. Серед них – О. Олесь, В. Винниченко, Є. Маланюк, О. Теліга, О. Ольжич, О. Кошиць, Д. Антонович, Д. Чижевський та інші. Їхня творчість сприяла посиленню зацікавленості світової громадськості українською культурою.

Зазнала переслідувань і церква. У 1930-х рр. радянська влада визначила релігію як світогляд, ворожий пролетарським цінностям. Існувала думка, що релігія зникне в міру зникнення класових розбіжностей і класо-

вого суспільства, що її породило. Священників і ченців переслідували і виселяли за межі України, а культові споруди руйнували чи передавали під господарські потреби. У 1930 р. під тиском влади припинила свою діяльність Українська автокефальна православна церква. Російська православна та греко-католицька церкви також зазнали нещадних переслідувань. Всього у 1930-х рр. в Україні припинили існування близько 80% церков.

Варто зазначити, що антирелігійна політика спричинила непоправні деформації у духовному розвитку українського народу, призвела до втрати багатьох цінностей і моральних норм загальнолюдського характеру. Поняття порядності, честі, справедливості, добра, милосердя, які споконвіку проповідувала церква, почали трактуватися як абстрактно-гуманістичні, позбавлені класового змісту категорії. Вони були необов'язковими для «будівників» соціалістичного суспільства, яким нав'язували класові сурогати з відповідними критеріями добра і зла, справедливості, рівності, свободи тощо.

Держава намагається регламентувати усі сфери культурного життя. Відбувається запровадження методу *соціалістичного реалізму* як вищої форми художнього мислення. Для нього характерна примітивізація культури. Мистецтво повинно було зображувати типові характери у типових обставинах, возвеличувати героїку революційних перетворень та виробничої тематики, бути тільки оптимістичним. Панування методу соціалістичного реалізму в художній творчості не сприяло розвитку різних видів мистецтва.

Мистецтво мало стати художньою підтримкою політики більшовиків. У *літературі* в цей період панувало відображення індустріалізації та колективізації, прославлення партії («*Партія веде*» П. Тичини, «*Лісня про Сталіна*» М. Рильського). Видавались твори і в класичних рамках, до них належать поетичні збірки «*Чуття єдиної родини*» П. Тичини, «*Київ*» і «*Літо*» М. Рильського, «*Нові поезії*» і «*Люблю*» В. Сосюри, поема-трилогія «*Безсмертя*» М. Бажана, «*Змужніла молодість*» І. Кулика, «*Батьківщина*» А. Малишка та ін. Проза представлена творами Олесея Досвітнього «*Кварцит*», «*Інженери*» Ю. Шовкопляса, «*Магістраль*» А. Шияна та ін.

У 1930-х рр. були створені генеральні плани забудови найбільших міст України, у яких мали з'явитися промислові зони, житлові квартали з необхідною інфраструктурою, зони відпочинку, адміністративні центри. Великого значення надавали створенню типових проектів, запровадженню індустріальних методів у будівництві, що здешевлювало забудову, але ро-

било її одноманітною, безликою.

У Києві у згаданий період були зведені адміністративні споруди, що виділялися наслідуванням класицистичних форм, помпезністю, надмірним монументалізмом. До них належать *будинок Кабінету міністрів України* (арх. І. Фомін, П. Абросимов) та *споруда Верховної Ради України* (арх. В. Заболотний).

Водночас, у цей час у галузі містобудування було здійснено ряд неправних помилок. Було зруйновано багато культових споруд, зокрема й Михайлівський Золотоверхий монастир, на місці якого планувалося створити Урядову площу з комплексом адміністративних споруд (зведено лише одну за проектом архітектора І. Лангбарда).

Загальні процеси, що відбувалися у суспільному житті визначали шлях розвитку *образотворчого мистецтва*. Тематика творів мала відображати нову соціальну реальність – сцени з колгоспного життя, портрети вождів, робітників. Талановитим українським художникам, вихованим на загальноєвропейських традиціях було дуже важко творити в таких умовах. Для свого виживання вони були змушені в той чи інший спосіб віддавати належне панівній ідеології. Однак і в такий скрутний час з'являлися високохудожні твори, що увійшли до скарбниці українського мистецтва.

У 1936 р. із-за кордону в Україну повернувся видатний живописець, художник європейського масштабу *Микола Глущенко* (1901 – 1977). Він творив у жанрах пейзажу, натюрморту, портрета, захоплювався експресіоністичними пошуками сучасного мистецтва. У 1930-х рр. митець створив *портрети письменників Р. Роллана та А. Барбюса*, що характеризуються досконалою технікою живопису, гостротою трактування образів, енергійною манерою трактування.

У мистецтві *графіки* цього періоду з'являється ряд визначних митців. Великого розвитку набула книжкова ілюстрація. Талановитим інтерпретатором літературної класики був *Михайло Дерезус* (1904 – 1997). Його ілюстрації до поеми І. Котляревського «Енеїда», до повісті «Тарас Бульба» та інших творів М. Гоголя характеризуються народним гумором, гротеском, тонким відчуттям характеру твору. Майстру належить серія гравюр «*Дорогами України*», де він постав чудовим пейзажистом. Героїзацією та романтикою наповнені твори серії «*Українські народні думи та історичні пісні*».

Одним із провідних українських графіків був *Василь Касіян* (1896 – 1976). В ілюстраціях до «Кобзаря», повісті І. Франка «Борислав сміється» та багатьох інших творів виявились непересічний талант, висока профе-

сійна майстерність цього художника, глибока народність створених ним образів.

Відбувається подальший розвиток *скульптури*. У монументальній скульптурі найвизначнішим явищем було встановлення *пам'ятників Т. Шевченку* в Києві, Харкові та на Чернечій горі в Каневі роботи ленінградського скульптора *Матвія Манізера*. Розвиток станкової скульптури пов'язаний насамперед з портретним жанром. Відомими скульпторами свого часу були *Леонора Блох* – учениця великого О. Родена (*портрети О. Родена, І. Франка*, композиції «*Радість материнства*», «*Мікеланджело*»), *Бернард Кратко* (*портрети І. Бродського, Ф. Кричевського, П. Волокидіна*), *Григорій Пивоваров* (*портрети Т. Шевченка, О. Пушкіна, І. Франка, О. Довженка*). Творчість цих митців характеризується бездоганною професійною майстерністю, пластичною виразністю, психологічною проникливістю.

У *музиці* надавалась перевага тим творам, у яких прославлялась партійна політика. Проте, в українській музиці 1930-х рр. зберігалися національні риси. Було створено багато ліричних, жартівливих пісень і дум. Набули популярності твори композиторів Г. Верьовки, А. Лебединця, Л. Ревуцького, Г. Майбороди, К. Данькевича. Високою професійною майстерністю відзначалися капела «Думка», Державна капела бандуристів.

Набуло розвитку *театральне мистецтво*. У 1930-х рр. в Україні діяло більше 84 професійних театрів – опери та балету, драматичних, музичних, юного глядача, в яких вистави відбувалися переважно українською мовою.

У Київському театрі опери та балету ставили класику – «Наталку Полтавку» І. Котляревського, «Запорожця за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського, «Мазепу» та «Євгенія Онєгіна» П. Чайковського, «Снігуроньку» М. Римського-Корсакова, «Трагічну ніч» К. Данькевича та ін. У театрі сформувався колектив талановитих акторів, таких як М. Литвиненко-Вольгемут, О. Петрусенко, З. Гайдай, І. Паторжинський, М. Донець, М. Гришко та ін.

Водночас, на відміну від авангардистського театру, в якому всі основні засоби сценічної виразності (сценографія, світло, гра акторів, пластика, музика тощо) слугували ідеї створення концептуального видовища, що візуально було не схоже на реальний світ, театр доби соцреалізму прагнув до так званої ілюзіоністської сценічної моделі, де все певним чином нагадувало справжнє життя. «Життєподібна» театральна форма стала носієм то-

талітарного ідеологічного міфу, що був вироблений у радянській державі. Це міф про світле майбутнє, безтурботне життя, мудрість керівників партії, злочинність класових ворогів тощо.

Головним драматургом-міфотворцем був **Олександр Корнійчук**. Його п'єси *«Платон Кречет»*, *«Правда»*, *«Богдан Хмельницький»*, *«В степах України»* обов'язково мали з'являтися на сценах усіх театрів України та за її межами. На основі драматургії О. Корнійчука в Україні сформувалася модель соцреалістичного театру, в якому завдяки сконструйованим драматургом псевдожиттєвим ситуаціям утверджувалася конкретна міфологема.

Основними у творчості театральних колективів були теми соціалістичного будівництва, героїки революції. У балет здійснювалися спроби ввести національну виробничу тематику.

Великих успіхів досягли Київський драматичний театр ім. Лесі Українки, Запорізький драматичний театр ім. М. Заньковецької, Сумський драматичний театр ім. М. Щепкіна, Харківський театр ім. Т. Шевченка та ін.

У складних умовах розвивалося **кіномистецтво**. Плідно працювали кінорежисери О. Довженко, Д. Демуцький, І. Кавалерідзе, Л. Луков, І. Савченко, М. Топчій. Увага кінематографістів зосередилась на історичній, історико-революційній тематиці, створюються фільми-екранізації творів української і російської класики. Київська та Одеська кіностудії 1933 – 1938 рр. випустили 55 фільмів, серед яких *«Вершники»* І. Савченка, *«Богдан Хмельницький»* М. Донського, *«Дума про козака Голоту»*, *«Щорс»* О. Довженка, *«Останній порт»* за драмою О. Корнійчука *«Загибель ескадри»*, *«Коліїщина»*, *«Прометей»* І. Кавалерідзе.

Друга світова війна стала надзвичайно важким випробуванням в історії українського народу та його культури. Під час війни загинуло мільйони людей, було знищено цінні пам'ятки культури, розграбовано музейні та приватні колекції. Тисячі музейних експонатів було вивезено за кордон і не повернуто після закінчення війни.

Воєнна доба стала часом творчого піднесення та сміливого пошуку для українських митців. У цей період з'являються цілий ряд творів, сповнених почуттям високого патріотизму і любові до рідної України. Серед них – *«Слово про рідну матір»* М. Рильського, *«Клятва»* М. Бажана, *«Любіть Україну»* В. Сосюри, *«Весна»*, *«Голос матері»* П. Тичини, *«Україна в огні»*, *«Ніч перед боєм»* О. Довженка, *«Ярослав Мудрий»* І. Кочерги, *«Зенітка»* Остапа Вишні та ін.

Провідною темою українського **образотворчого мистецтва** періоду

війни також була боротьба народу з ворогом. Художник О. Шовкуненко створив цикл портретів відомих людей країни – воїнів, учених, письменників, робітників. Суворе життя народу в напружені воєнні роки відобразив у своїх творах К. Трохименко. М. Дерегус створив серію офортів і малюнків «*Тагільський завод*», «*Шляхами війни*». Картини відомого художника М. Глуценка також присвячені фронтовій тематиці («*По слідах ворога*», «*Здобуття Клина*», «*Смерть генерала Доватора*»).

Мистецтво *графіки* також набуло значного розвитку. Тут плідно працювали О. Пащенко, С. Бесєдін, Ю. Балановський. Високу оцінку громадськості отримала серія гравюр О. Паценка «*Київ 1944 року*». В. Касіян створив декілька серій малюнків та акварелей на теми Вітчизняної війни: «*У фашистській неволі*», «*Україна бореться*», «*Відомсти!*».

У часи воєнного лихоліття провідне місце серед інших видів образотворчого мистецтва посів *плакат*. В. Касіян створив твір великої виразності й переконливості «*На бій, слов'яни!*» та оригінальну за задумом серію «*Гнів Шевченка – зброя перемоги*». У жанрі плакату також працювали українські художники І. Кружков, В. Литвиненко, І. Літинський, Р. Мельничук, С. Уманський.

В українській *музиці* у роки війни найбільшого поширення набувають жанри масової пісні та військового маршу, які мали шанувальників серед фронтовиків. Тематика пісень відображала патріотизм народу, подвиги воїнів на фронті та партизанів у ворожому тилу, впевненість у перемозі.

Поруч із творами малих форм в українському музичному мистецтві з'являються також пройняті патріотизмом опери, кантати, сюїти, симфонії. У 1943 р. помітним явищем музичної культури стала патріотична кантата-симфонія «*Україно моя*» О. Штогаренка на слова А. Малишка і М. Рильського. Варто також відзначити оперу «*Наймичка*» та вокально-симфонічну поему «*Чернець*» на тексти Т. Шевченка, кантату «*Гнів слов'ян*» М. Вериківського, кантату «*Клятва*» на слова М. Бажана та *Четверту сюїту* для симфонічного оркестру Ю. Мейтуса. Героїчний подвиг народу знайшов відображення у «*Шевченківській сюїті*» для фортепіано та *Українському квінтеті* Б. Лятошинського, опері Г. Таранова «*Льодове побоїще*».

Події воєнної доби наклали свій відбиток і на *театральне мистецтво*. Колективи українських театрів були евакуйовані в тиллові регіони країни, де ставили п'єси О. Корнійчука («*Фронт*»), І. Кочерги («*Ярослав Мудрий*»), Л. Леонова («*Навала*»), К. Симонова («*Російські люди*»), висту-

пали з концертами і виставами перед бійцями військових частин на фронті і в тилу.

Українські кінематографісти у цей період створювали художні та хронікально-документальні фільми. У 1942 р. на Київській кіностудії режисер Л. Луков за сценарієм В. Іванова зняв стрічку *«Олександр Пархоменко»*, а М. Донської за власним сценарієм – *«Як гартувалася сталь»*. У 1943 р. країна побачила один із найкращих фільмів періоду війни *«Райдуга»*, режисером якого був також М. Донської. Цього ж року на екрани країни вийшов повнометражний кінофільм, дилогія О. Довженка *«Битва за нашу Радянську Україну»* і *«Перемога на правобережній Україні»*, яку він створив у співавторстві з Я. Авдєєнком і Ю. Солнцевою. Ці стрічки стали важливою подією у документальній кінематографії воєнної доби. Матеріали для картин знімали 24 оператори України в усіх видах військ, у радянському тилу та у тилу ворога. У фільмах також використані кадри трофейної кінохроніки. Стрічки, у яких висвітлюються події із 1941 до початку 1943 рр., відзначаються майстерним монтажем, пристрасним дикторським текстом, який написав О. Довженко, емоційною музикою А. Штогаренка і Д. Клебанова. Українські кінооператори також здійснили вагомий внесок у створення кінолітопису Другої світової війни. Кінодокументалісти України зняли близько сотні короткометражних та повнометражних воєнних фільмів, зокрема *«День війни»*, *«Народні месники»*, *«Чорноморці»*, *«Битва за Кавказ»* та ін.

Національно-патріотична тематика мистецьких творів, що домінувала у 1942 – 1944 рр., в останні місяці війни почала поступово підмінятися панегіриками на честь «єдино правильного вчення», Сталіна, партії, «Великого російського народу – старшого брата народів СРСР» [3, с. 247].

У перше повоєнне десятиліття було взято чіткий курс на провінціалізацію української культури. Продовжувалося адміністративне втручання у сферу художньої творчості. У 1946 – 1948 рр. вийшли постанови ЦК ВКП(б) «Про перевірку виконання Спілкою письменників України постанови ЦК ВКП(б) про журнали «Звезда» і «Ленинград», «Про кінофільм «Велике життя», «Про оперу «Велика дружба» В. Мураделі» та інші, в яких спостерігалось грубе і некомпетентне втручання у творчий процес і не було місця свободі творчості митця. У перші повоєнні роки було безпідставно розкритиковано і звинувачено в буржуазному націоналізмі наукові праці «Короткий курс історії України», «Нарис історії України», перший том «Історії України», твори М. Рильського, В. Сосюри, М. Бажана,

О. Довженка, Ю. Смолича, К. Данькевича.

У повоєнний період відбуваються значні деформації в національно-мовній сфері. У навчальних закладах спостерігається масовий перехід на російську мову викладання. Партійні і радянські органи, державні установи дедалі частіше в практичній діяльності також використовували російську мову. У цей час в західноукраїнських областях було взято курс на заміну місцевих кадрів приїжджими, які погано володіли українською мовою і не бажали користуватися нею. У засобах масової інформації багато українських слів замінювали російськими, вживалося багато слів неукраїнського походження.

Русифікації зазнали і навчальні заклади, які відновлювали свою діяльність після закінчення війни. Школи почали працювати відразу після звільнення території України в 1943 – 1944 рр. У 1953 р. було введено обов'язкову семирічну освіту для дітей, а із 1958 р. – обов'язкову восьмирічну освіту. Помітно розширилась мережа вищих навчальних закладів і технікумів. Відновили роботу 7 університетів: Київський, Харківський, Львівський, Одеський, Дніпропетровський, Чернівецький, Ужгородський. Було значно розширено підготовку спеціалістів запровадженням заочної та вечірньої форми навчання, особливо учителів та інженерних і агрономічних працівників.

Відбувалися зміни у змісті та методах освіти. З одного боку, відбувалося посилення курсу на так звану марксистсько-ленінську підготовку молоді, ігнорування досвіду західних країн, насаджувалася сталінізм як останнє слово марксизму, а з іншого, до навчального процесу впроваджувались новітні здобутки науки і техніки.

У повоєнний період українські митці створили багато чудових творів, що залишили помітний відбиток у художній культурі нашої держави. Головною темою творчості письменників, художників, композиторів залишалася проблема людини, війни і миру, праці та рідної землі, героїзму і боюгузтва, але підходи до цих тем, діапазон художньо-мистецьких засобів їх вирішення були досить різноманітними. Позбавлена можливості доносити до людей окремі зразки літературно-художньої творчості, частина митців зуміла зберегти їх у своїх архівах і шухлядах. Тут варто відзначити «*Розстріляне безсмертя*» і «*Третю роту*» В. Сосюри, «*Хрещатик і любов*» І. Сенченка, спогади Ю. Смолича та ін. Тільки тепер до нас дійшли деякі твори П. Тичини, А. Малишка, М. Рильського, В. Швеця, П. Воронька, О. Гончара, П. Дорошка, І. Качуровського, Ю. Клена, Т. Осьмачки,

О. Ольжича.

Скарбницю **образотворчого мистецтва** поповнили твори М. Дерегуса, М. Божія, К. Трохименка, О. Шовкуненка, В. Бородая. Вагомим явищем української культури стала творчість видатної художниці **Тетяни Яблонської** (1917 – 2005). Їй притаманна висока професійна майстерність, різнобічність інтересів, невтомний творчий пошук, глибина задумів. У повоєнний період Т. Яблонська створила один із найкращих творів цього часу – «Хліб». Картини художниці «Весна», «Над Дніпром», «Мати» виконані в найкращих традиціях академічного жанру. Вони щирі, сповнені руху, живого почуття, і завжди – живописної свободи.

Велику популярність серед глядачів і слухачів мали *Державний заслужений академічний український народний хор* під керівництвом Г. Верьовки, створений 11 вересня 1943 р., *Київська державна академічна капела «Думка»* під керівництвом О. Сороки, *Львівська державна хорова капела «Трембіта»* під керівництвом П. Муравського, *Державна капела бандуристів УРСР* під керівництвом О. Мінківського, *Державний симфонічний оркестр*.

Отже, українська культура періоду сталінізму розвивалася в надзвичайно складних умовах. Масові репресії знищили ціле покоління діячів українського мистецтва. Було припинено українізацію освіти і науки, заборонено вільні угруповання митців, що досить негативно позначилося на новаторських тенденціях у мистецтві. Однак, попри складні історичні обставини українська культура продовжувала розвиватися.

6.5 Українська культура другої половини 1950 – 1980-х рр.

Друга половина 1950-х та початок 1960-х рр. в Україні були часом культурно-національного пробудження. Цей період в історичній літературі отримав назву хрущовської «відлиги». У цей час відбувається викриття злочинної діяльності Л. Берії, ініційоване зверху, амністія, часткова реабілітація жертв сталінських репресій, офіційне засудження «культу особи» Сталіна на XX з'їзді КПРС, публічна критика беззаконня і зловживань владою, деяке розширення прав союзних республік, активізація міжнародних контактів.

Під натиском громадськості відбулися деякі зміни в культурній політиці, зростала зацікавленість національними духовними цінностями, відбулася реабілітація частини репресованих діячів науки, культури, мистецтва. Так, були реабілітовані письменники В. Еллан-Блакитний, В. Чумак,

М. Ірчан, Г. Косинка, І. Микитенко, З. Тулуб, відомі діячі українського театру – драматург М. Куліш, режисер Л. Курбас, кінорежисер О. Довженко, припинили цькувати А. Малишка, М. Рильського, В. Сосюру, були зняті обвинувачення з композиторів В. Мураделі, Г. Жуковського, Б. Лятошинського, М. Колесси.

Лібералізація стимулювала творче, наукове і культурне життя, сприяла підвищенню зацікавленості історією українського народу, його культурою, традиціями, звичаями, мовою. Із 1957 р. почали виходити журнали «*Радянське літературознавство*», «*Український історичний журнал*», «*Народна творчість та етнографія*». Із 1958 р. відновлено часопис «*Всесвіт*», в якому друкувалися найкращі зразки сучасної західної літератури українською мовою.

Особливого значення партійне керівництво надавало *освіті*, яка розглядалась як частина комуністичної ідеології. Із 1966 р. відповідно до рішень ХХІІІ з'їзду КПРС відбулося впровадження загальнообов'язкової десятирічної освіти, внесено зміни до шкільної структури. У початковій школі замість чотирирічного навчання було введено трирічне, оскільки відповідна підготовка дітей до школи здійснювалась у мережі дошкільних дитячих закладів. Зростала кількість вищих навчальних закладів. Так, у 1964 р. були засновані *Донецький університет*, у 1972 р. – *Сімферопольський*, у 1985 р. – *Запорізький*, а згодом – *Прикарпатський* та *Волинський*.

Водночас поруч із значними досягненнями у сфері освіти впродовж 1960 – 1980-х рр. відбувалися і негативні явища. Вихідною точкою у навчанні стали формалізм, заідеологізованість та догматизм. Система освіти й виховання були орієнтовані не на ознайомлення молоді із загальнолюдськими цінностями, щоб розвивати духовність та інтелект, а на підготовку для існуючого політичного режиму слухняних радянських людей з абсолютною вірою в те, що промовлялося з кафедри чи трибуни. Навчання набуло не гуманістичного, а прагматичного спрямування. Через це у молоді вироблялося споживацьке ставлення до життя, відбувалося розщеплення моральної та естетичної свідомості, спостерігався розрив між розумом і почуттям. Внаслідок цього переставала бути цінністю людина розумна, освічена, думаюча.

За доби хрущовської «відлиги» були створені сприятливі умови для розвитку *літератури*. В. Сосюра написав щире автобіографічне повість «*Третя рота*», поеми «*Розстріляне безсмертя*» і «*Мазепа*». Тоді ці твори

опублікувати не вдалося. Плідно працювали поети П. Тичина, М. Бажан, М. Рильський.

З-під пера М. Стельмаха вийшли романи *«Кров людська – не водиця»*, *«Правда і кривда»*, *«Хліб і сіль»*, *«Дума про тебе»*, *«Чотири броди»*. Одним із провісників «відлиги» вважають відомого письменника **Олеся Гончара** (1918 – 1995), якого Михайло Шолохов назвав «слаvim і справжнім прозаїком». У 1960 – 1980-х рр. він написав твори *«Прапорonosці»*, *«Таврія»*, *«Людина і зброя»*, *«Тронка»*, *«Циклон»*, *«Берег любові»*, *«Твоя зоря»*, *«Чорний яр»* та ін. Світове визнання здобув роман О. Гончара *«Собор»* (1968). У цьому творі письменник одним із перших у радянській літературі звернув увагу на збереження духовної спадщини українського народу. Гостропроблемний роман *«Собор»* зазнав нищівної критики і був вилучений з літературного процесу на 20 років (вдруге роман опубліковано у 1987 р.).

У цей період скарбницю української літератури також поповнили романи і повісті *«Розгін»* і *«Диво»* П. Загребельного, *«Поема про море»* і *«За-чарована Десна»* О. Довженка, *«Меч Арея»* І. Білика, *«Лебедина зграя»* і *«Зелені млини»* Г. Тютюника. У 1962 р. було встановлено Державну премію України ім. Т. Г. Шевченка, якою відзначалися і літературно-мистецькі твори.

Доба «відлиги» сприяла формуванню покоління молодих українських письменників, поетів, публіцистів, критиків, художників. Вони увійшли в історію як «шістдесятники», серед них – Іван Драч, Ліна Костенко, Василь Симоненко, Іван Дзюба, Іван Світличний, Василь Стус, Валентин Мороз, Євген Свєрстюк, Євген Гуцало, Алла Горська, брати Горині та багато інших. Молоді митці виступили проти прикрашання дійсності, намагались ламати догми і шаблони, їхня творчість звучала як протест проти тоталітарної системи, пробуджувала національну свідомість. Творча молодь намагалася говорити і писати правду, прагнула подальшого поступу і демократії.

Після звільнення М. Хрущова в жовтні 1964 р. «відлига» остаточно припинилась. На зміну їй прийшла реакція, почались переслідування діячів культури. Піддавали критиці твори «шістдесятників», забороняли їх публікувати, деяких митців було безпідставно ув'язнено.

Набуває поширення зневажливе ставлення до рідної мови, історії, літератури, мистецтва. Українська мова продовжувала витіснятися з різних сфер суспільного життя, поглиблювалася русифікація та денаціоналізація, почали широко вживатися поняття «радянський народ», «єдина загально-

радянська культура», «злиття націй і народностей».

Проти політики русифікації України почали виступати деякі представники української інтелігенції, насамперед письменники. Так, літературний критик І. Дзюба у своїй праці *«Інтернаціоналізм чи русифікація?»* зазначав, що русифікація є продовженням політики російського шовінізму і колоніалізму. «Колоніалізм, – писав він, – може виступати не лише в формі відкритої дискримінації, а й у формі «братства», що дуже характерно для російського колоніалізму» [5, с. 321]. Ця праця принесла поневіряння авторові. Тоталітарна система знищила багатьох митців лише за те, що любили Україну, мову і культуру свого народу.

«Лицарем українського відродження» називають визначного українського поета **Василя Симоненка** (1935 – 1963). Його перу належать поетичні збірки віршів *«Тиша і грім»*, *«Земне тяжіння»* та інші твори. Поет боровся за високі ідеали свободи, людяності, добра. В. Симоненко писав, що «спокій на рідну землю прийде лише тоді, коли впаде в роззявлену могилу останній на планеті шовініст» [5, с. 321].

У 1960-ті рр. в українську літературу увійшов **Іван Драч** (1936) – поет, перекладач, кіносценарист, громадський діяч, лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка та Державної премії СРСР. Його збірки *«Соняшник»*, *«Протуберанці серця»*, *«Балади буднів»*, *«Поезії»*, *«До джерел»*, *«Корінь і крона»*, *«Київське небо»*, *«Шабля і хустина»*, *«Теліженці»*, *«Храм сонця»*, *«Духовний меч»* характеризуються метафоричністю, максималізмом, символізацією, в них порушується тема відповідальності митця, призначення поета і поезії. У поемі *«Чорнобильська мадонна»* (1987) І. Драч розмірковує над проблемами загальнонародної трагедії, що постала після катастрофи на ЧАЕС.

Трагічною була доля **Василя Стуса** (1938 – 1985), який відверто і послідовно виступав проти радянської тоталітарної системи, був двічі засуджений за свої політичні переконання і помер в ув'язненні. Збірки його поезій *«Зимові дерева»*, *«Свіча в свічаді»*, *«Палімпсести»* були опубліковані за кордоном. Уже після смерті поета побачила світ в Україні збірка *«Дорога болю»* (1990). Твори поета сповнені глибинних філософських роздумів про долю людини, свого рідного народу, від якого він був відірваний.

Однією із найбільш обдарованих представниць «шістдесятництва» є відома українська поетеса **Ліна Костенко** (1930). У своїй творчості поетеса звертається до вічних проблем духовності українського народу, історичного минулого держави. Вірші Л. Костенко відзначаються неординар-

ністю, просторовістю роздумів, критичними оцінками багатьох подій. Справжнім шедевром став віршований роман Л. Костенко «*Маруся Чурай*», надрукований у 1980 р. Твір набув величезної популярності у читачів. За цей роман Л. Костенко отримала найвищу нагороду України – Шевченківську премію.

Деяке потепління суспільного клімату позитивно відбилось на розвитку *образотворчого мистецтва* і *архітектури*. Митці отримали більше свободи у виборі тем, засобів втілення художнього задуму, виявленні національної самобутності. Багато художників намагалися відійти від прямолінійного копіювання життя. Вони використовували символічні образи, поетичну інтерпретацію навколишнього світу. Саме поетизація стала однією із провідних тенденцій наступних десятиліть не лише в образотворчому, а й в інших видах мистецтва. У цей період спостерігається потяг до національного коріння. Художники зверталися до образів відомих діячів історії, культури, вивчали народне мистецтво, звичаї, побут.

Плідно продовжує працювати відома українська художниця **Тетяна Яблонська**, яка на початку 1960-х рр. звертається до народного мистецтва. Її картини «*Бабине літо*», «*Лебеді*», «*Наречена*», «*Паперові квіти*», «*Літо*» характеризуються площинним трактуванням, пластичністю і виразністю силуетів, побудовою колориту. Пізніше художниця створила глибоко філософські картини-роздуми «*Безіменні висоти*», «*Юність*», «*Життя продовжується*». Ці твори виконані дуже делікатно, легкими дотиками тонкого пензля. Художниця знову «впустила» у свої картини простір. У манері виконання багатьох творів відчувається вплив імпресіонізму.

Вагомих здобутків у 1960 – 1980-х рр. досягли митці львівської художньої школи. Їм притаманний дух експериментаторства, тяжіння до європейської культурної традиції. Творам львівських художників притаманна графічна манера виконання, вишуканість та інтелектуальність. Серед найкращих зразків – полотна відомих художників **Зіновія Флінти** («*Осінь*», «*Бабине літо*», «*Мелодії Баха*», «*Роздуми*»), **Любомира Медвідя** (цикл «*Перші колгоспи на Львівщині*», триптих «*Емігранти*», «*Плинність часу*» та ін.). Визначними стали роботи цих митців у портретному жанрі. Портрети діячів культури Л. Медвідя (*Лесі України*, *С. Людкевича*, *М. Гоголя*, *Л. Толстого*) характеризуються оригінальністю манери виконання, несподіваністю композиційної побудови, глибиною й особливою загостреністю образів.

Важливою є творчість знаного українського художника **Валентина Задорожного** (1921 – 1988). Митець працював у жанрах монументального і станкового живопису, графіки, гобелену, різьблення по дереву, скульптури. Художник використовував і творчо переосмислював найкращі традиції народного мистецтва, глибоко розумів основи національної культури. Його твори «*Маруся Чурай*», «*Вселенська вечеря*», «*Чучинська Оранта*», «*Кручені паничі*» та інші характеризуються насиченістю й контрастним зіставленням барв, виразністю ліній, легкістю ритму, декоративним звучанням. В. Задорожний завжди розвивав національну традицію у мистецтві і ніколи не поступався офіційному тиску.

Серед інших митців, які протистояли офіційному мистецтву варто назвати Феодосія Гуменюка, Віктора Зарецького, Григорія Гавриленка, Анатолія Гайдамаку, Івана Марчука.

Григорій Гавриленко створював *експресивні абстракції*. Деякі дослідники його та В. Ламаза вважають засновниками сучасного українського мистецтва, продовжувачами традиції образно-поетичного сприйняття традиційного національного мистецтва.

Відомий український художник **Іван Марчук** (1936) здобув світове визнання. Митець входить до сотні найвизначніших геніїв сучасності, це єдиний українець, якого Міжнародна академія сучасного мистецтва прийняла до лав «Золотої гільдії». У творчості І. Марчука простежуються різні художні напрями і методи (від реалізму до сюрреалізму та абстракціонізму); жанри (портрети, натюрморти, пейзажі й оригінальні фантастичні композиції, схожі на сновидіння). В його полотнах нерозривно переплелися традиція та новаторство. І. Марчук виробив неповторну манеру живопису. Його стиль отримав назву «*пльонтанізм*», що походить від слів «плести», «пльонтати». Картини художника ніби виткані з міриадів переплетених волокон. Значну частину полотен майстра об'єднано у цикли: «*Цвітіння*», «*Біла планета*», «*Загублена музика*», «*Проростання*», «*Голос моєї душі*», «*Погляд у безмежність*». Чарівними є пейзажі І. Марчука «*Останній промінь*», «*Зійшов місяць над Дніпром*», «*Ніч яка місячна*» та ін. Це справжня поезія місячної ночі, сповнена фантастичного саява. Серед багатьох творів митця привертає увагу картина «*Пробудження*». На ній із плетива трав і квітів неначе виринає обличчя прекрасної жінки, її тендітні прозорі руки. Це – Україна, яка пробуджується від довгого важкого сну.

У *книжковій графіці* працювали художники Анатолій Базилевич,

Олександр Данченко, Валентин Литвиненко, Олексій Фіщенко. Блискучим майстром графіки був **Георгій Якутович** (1930 – 2000). Його творчість наділена широтою діапазону, досконалістю володіння складними графічними технологіями, невичерпною фантазією, філософською глибиною. Вагоме місце у творчому доробку художника займають ілюстрації до творів класиків української літератури. Серед них – *ілюстрації* до повістей М. Коцюбинського «Fata Morgana» та «Тіні забутих предків», драм І. Кочерги «Ярослав Мудрий» і «Свіччине весілля», повісті М. Гоголя «Вій», літературних творів доби Київської Русі – «Повість минулих літ» та «Слово о полку Ігоревім». Поруч із цим Г. Якутович брав активну участь у створенні кінофільмів «Тіні забутих предків» та «Захар Беркут».

У згаданий період набуло значного розвитку **народне декоративно-ужиткове мистецтво**. Сюди відносять народне ткацтво, килимарство, вишивку, різьблення, художній розпис, інтарсію та інкрустацію, дерев'яні й керамічні вироби, оздоблення шкіри, металів тощо. Великої шани заслужила творчість народних майстрів *Марії Приймаченко, Катерини Білокур, Параски Власенко, Ганни Собачко, Єлизавети Миронової, Івана Сколоздри, Тетяни Пати, Федора Панка* та інших.

У другій половині 1950-х рр. архітектори звернулися до традицій класичної архітектури. У цей період були побудовані *річковий вокзал* у Києві (арх. В. Гопкало, В. Ладний, Г. Скуцький), *кінотеатр «Київ»* (арх. В. Чуприна, О. Тацій та ін.), *театр* у Полтаві (арх. О. Малишенко) та інші споруди. Іноді модернізація класики була невдалою, що призводило до надмірної помпезності будов.

У 1960-х рр. в архітектурі поступово зникають еkleктичні помпезні риси сталінських часів і вона наближається до західного **конструктивізму**. При зведенні громадських будівель архітектори шукали нові художньо-функціональні рішення, використовуючи можливості скла, металу, бетону. У цей період були побудовані *Палац спорту* у Києві (арх. М. Гречина, О. Заваров), *універмаг «Україна»* (арх. І. Гомоляка), що мали суцільні засклені фасади і просту композицію.

Великою художньо-образною виразністю відзначається *палац «Україна»* у Києві (арх. Є. Маринченко). Споруда сприймається динамічною завдяки вертикальним пілонам та вигнутій дузі фасаду.

Зразком майстерного поєднання архітектури і скульптури є споруда *Будинку художника* в Києві (арх. А. Добровольський, А. Макухіна), яку прикрашають бронзові статуї муз (скульптур В. Бородай).

У 1970 – 1980-х рр. відбувається реконструкція та будівництво нових (в сучасних формах, із використанням новітніх будівельних технологій та матеріалів) корпусів вищих навчальних закладів: *комплекс Київського національного університету ім. Т. Шевченка* (арх. В. Ладний, Л. Коломієць та ін.), *Донецького університету* (арх. В. Бучек, Г. Павлов та ін.), *навчальний корпус Львівського політехнічного інституту* (арх. Р. Липка та ін.).

Останніми роками великої гостроти набула проблема органічного поєднання старої забудови з новою, яка, на жаль, часто дисонує з історичними пам'ятками. Розвивається не лише споруджуване швидкісними індустріальними методами висотне житлове будівництво, а й малоповерхова котеджна забудова. Сучасні архітектори мають розв'язати складне завдання збереження архітектурного середовища, що вже сформувалося, тактовне доповнення його сучасними спорудами.

У повоєнні десятиліття продовжувала розвиватися монументальна і станкова *скульптура*. Насамперед, це були пам'ятники, що увічнювали пам'ять радянських воїнів, партизан. Після ХХ з'їзду замість знесених скульптур Сталіна масово почали з'являтися монументи на честь Леніна, більшість з яких не мала художньої цінності. Водночас було встановлено *пам'ятники Т. Шевченку* в Москві та Дніпропетровську, *І. Франку* в Києві та Львові, *Лесі Українці* й *І. Котляревському* в Києві, *М. Коцюбинському* в Чернігові, *Панасу Мирному* в Полтаві та ін.

Одним із найвизначніших скульпторів цього періоду є **Василь Бородай** (1917 – 2010), який створив *портрети* письменника *П. Панча*, композитора *Л. Ревуцького*, художників *В. Касіяна* та *Т. Яблонської*. Митець упевнено будує пластичну форму, знаходить оригінальні композиційні рішення. Один із найкращих творів митця – пам'ятний знак на честь 1500-ліття заснування Києва «*Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь*».

Особливу увагу привертає також творчість **Галини Кальченко** (1926 – 1975), талант якої виявився у поєднанні досконалої професійної майстерності з духовною глибиною, емоційною наповненістю. Вона створила ряд шедеврів портретного жанру. Особливо зворушливими є її жіночі образи (К. Білокур, О. Кобилянської та ін.), в яких втілено тендітну жіночність і водночас незламну силу духу.

Українська скульптура кінця 1950 – 1980-х рр. представлена також іменами *Михайла Лисенка*, *Валентина Борисенка*, *Анатолія Куца*, *Дмитра Крвавича*, *Еммануїла Миська*, *Валентина Зноби*, *Анатолія Фуженка*, *Юлія Синькевича*, *Михайла Грицюка*. Твори українських скульпторів набули сві-

ТОВОГО ВИЗНАННЯ.

Подальшого розвитку набуло *музичне мистецтво*, в якому спостерігалося звернення до витоків національної народної музики і пісні. У цей період відбувається стильове оновлення композиторської школи, поширюється експериментаторство в галузі сучасної техніки, з'являються нові, зокрема, камерні та синтетичні, жанри (опера-балет, балет-симфонія, хор-опера тощо).

Багато опер та балетів створив *Віталій Губаренко* (лірична моноопера «*Листи кохання*» за новелою А. Барбюса, опера-балет «*Вій*» за повістю М. Гоголя). Великої популярності у глядачів набули опери «*Милана*» і «*Ярослав Мудрий*» Г. Майбороди, «*Заграва*» А. Кос-Анатольського, «*Богдан Хмельницький*» К. Данькевича, балети «*Лісова пісня*» В. Кирейка, «*Ольга*», «*Вікінги*» Є. Станковича, «*Либідь*» В. Гомоляки.

У 1960 – 1980-х рр. формуються *неофольклорний* (М. Скорик, Л. Грабовський, Л. Дичко, Є. Станкович) та *неокласичний* (Є. Станкович, В. Сильвестров, В. Бібік) напрями симфонічної музики. Поєднання самотніх зразків гуцульського фольклору із сучасними засобами виразності є характерною ознакою симфонічного стилю *Мирослава Скорика* (1938). Це яскраво відображено у «*Карпатському концерті*» і циклі «*Гуцульський триптих*» композитора.

Вагомим здобутком української симфонічної музики стали програмні «*Симфонічні фрески*» Л. Грабовського за мотивами малюнків Б. Пророкова «*Це не повинно повторитися*», в яких відображено ідею протесту проти війни.

З'являється ціла низка камерно-інструментальних творів. Серед них *симфонії* для камерного оркестру В. Губаренка, Л. Дичко, Ю. Іщенка, *шість н'ес* В. Бібіка, *чотири партити* М. Скорика, мелодійні *оперети* В. Лукашова, О. Сандлера та ін.

Справжнього розквіту досягла українська виконавська культура. Видатними майстрами оперного співу стали *Борис Гмиря, Дмитро Гнатюк, Євгенія Мірошниченко, Анатолій Солов'яненко, Марія Стеф'юк*; балету – *Валентина Калиновська, Валерій Ковтун, Тетяна Таякіна*; диригентського мистецтва – *Стефан Турчак*.

Значний доробок у розвитку пісенного жанру належить композиторам А. Кос-Анатольському («*Ой ти дівчино, з горіха зерня*» на слова І. Франка, «*Ой піду я межі гори*» та ін.), П. Майбороді («*Рідна мати моя*», «*Пісня*

про вчительку», «Київський вальс» та ін.), О. Білашу («Ясени», «Прилетіла ластівка», «Сніг на зеленому листі» на вірші М. Ткача, «Два кольори» на слова Д. Павличка). Збагатили українську пісенну спадщину чудові пісні «Осіньне золото» та «Києве мій» І. Шамо, «Чарівна скрипка» І. Поклада, «Степом, степом» та «Мамина вишня» О. Пашкевича, «Очі волошкові» та «Пісня з полонини» С. Сабадаша, «Чорнобривці» та «На калині мене мати колихала» В. Верменича.

У 1960 – 1970-х рр. набула популярності українська естрадна пісня, яку вивів на світові обрії талановитий композитор-пісняр **Володимир Івасюк** (1949 – 1979). Його пісні «Червона рута», «Водограй», «Я піду в далекі гори», «Пісня буде поміж нас», «Два перстені» залунали далеко за межами України, стали найкращими піснями року, естрадною класикою. Твори В. Івасюка піднімали національний дух українського народу, спростовували гонорово-невіглаські твердження про його меншовартісність.

У 1980-х рр. досягла розквіту пісенна творчість С. Ротару, М. Гнатюка, В. Зінкевича, Н. Яремчука, Н. Матвієнко, К. Кириченко, вокального тріо Мареничів, квартету «Явір», ансамблю «Смерічка». В їхньому репертуарі вагоме місце займали патріотичні пісні.

У другій половині 1950 – 1980-х рр., долаючи штучні перепони, й надалі розвивалося **театральне мистецтво**. В Україні в цей час діяло 87 професійних театрів, об'єднання «Укрконцерт», 25 філармоній, ряд самодіяльних театрів. Провідними театрами були ім. І. Франка, ім. Лесі Українки в Києві, ім. Т. Шевченка в Харкові, ім. М. Заньковецької у Львові. На їх сценах було поставлено ряд нових творів, оригінальних і перероблених. Так, велику популярність у глядачів мали п'єси «Фауст і смерть» О. Левади, «Планета надій» О. Коломійця, «Хто за? Хто проти?» М. Стельмаха.

Наприкінці 1960-х – у середині 1970-х рр. формується нове покоління акторів і режисерів, серед яких С. Данченко, Б. Ступка, В. Івченко, Ф. Стригун, А. Роговцева. В тогочасній українській драматургії домінували традиції О. Корнійчука. Однак, попри ідеологічні обмеження українські театральні митці боролися насамперед за мистецтво Великого Стилю, звертаючись до культурної спадщини минулого, найкращих зразків зарубіжного мистецтва, здійснюючи пошуки високохудожніх засобів їх відтворення. Це сприяло примноженню таких характерних рис українського театру, як народність, демократизм, музичність.

«Відлига» мала вплив і на розвиток **кіномистецтва**, яке, з одного

боку, прагнуло зберегти певну самобутність, національний колорит, а з іншого – дедалі більше втрачало національні риси. Вагомою в українському кінематографі була картина І. Савченка «*Тарас Шевченко*», в якій головну роль виконав С. Бондарчук. Відбувалася екранізація української театральної класики («*Украдене щастя*», «*Назар Стодоля*», «*Мартин Боруля*»), створювалися фільми на історичну тему («*Ярослав Мудрий*» Г. Кохана, «*Данило – князь Галицький*» Я. Лупія, «*Легенда про княгиню Ольгу*» Ю. Ілленка та ін.).

У 1960-х рр. виникає напрям *українського поетичного кіно*, витоки якого сягають міфології давніх слов'ян, традицій українського фольклору, творчості раннього О. Довженка. Одним із найяскравіших зразків поетичного кіно в Україні вважають фільм «*Тіні забутих предків*» (1964) за однойменною повістю М. Коцюбинського видатного режисера українського кіно **Сергія Параджанова** (1924 – 1990). У картині висвітлюється історія про гуцульських Ромео і Джульєтту – Івана та Марічку, їхнє велике і трагічне кохання. Показ цього кінофільму здійснювався в усьому світі, здобуваючи славу Україні. Картина була нагороджена рекордною для кінематографа кількістю нагород і премій – 28! На Міжнародному кінофестивалі в Аргентині фільм був удостоєний другої премії «Південний хрест».

Після арешту С. Параджанова лінію поетичного кіно – імпресіоністичного кіновідтворення реалій життя – продовжили кінорежисер **Юрій Іллєнко** в стрічці «*Білий птах з чорною ознакою*» та **Іван Миколайчук**, який блискуче виступив як режисер у стрічці «*Вавилон ХХ*». Перший фільм на VII Міжнародному кінофестивалі в Москві був нагороджений найвищою нагородою – Золотою медаллю.

Із українським поетичним кіно також пов'язаний ранній період творчості **Леоніда Осики**, передусім, фільм «*Камінний хрест*» – вільна екранізація відомої новели В. Стефаника. Ця жорстока й трагічна кіноповість про еміграцію галичан і сьогодні вражає філософською глибиною і високою зображальною культурою.

Складна метафорична мова, алегоричність, значна кількість символів, що стали ознакою поетичного кіно, породжували численні дискусії, що точилися навколо цього жанру. Представників поетичного кіно звинувачували в захопленні етнографізмом, еkleктизмі – відсутності єдності, цілісності, розпорошеності авторського замислу. І лише час дав змогу розібратися у справедливості цих оцінок.

У згаданій період виникає ще один яскравий напрям, який став альтернативою поетичному кіно й отримав назву *міська проза*. У фільмах цього напрямку осмислюються проблеми некомунікабельності (нездатності людини до спілкування), непорозуміння, невдоволення, самотності тощо. Увага зосереджувалась на аналізі морально-психологічного стану сучасника – пересічної людини, яка живе в місті. Найяскравішими зразками міської прози цього періоду є фільми *«Короткі зустрічі»* та *«Довгі проводи»* К. Муратової, *«Польоти уві сні та наяву»* Р. Балаяна, *«Грачі»* К. Єршова, *«Самотня жінка бажає познайомитися»* В. Криштофовича та ін.

Набув розвитку жанр *кінокомедії*, яскравим зразком якої у 1960-х рр. стала кінематографічна інтерпретація класичної п'єси М. Старицького *«За двома зайцями»* режисера В. Іванова. Ця стрічка стала класикою вітчизняного кіномистецтва. Тут зіграли корифеї української сцени М. Яковченко та М. Копержинська і талановиті українські та російські актори М. Криницина, О. Борисов, Н. Наум та ін. У межах комедійного жанру було створено фільми *«Роки молоді»* О. Мішуріна, *«Королева бензоколонки»* О. Мішуріна та М. Літуса, *«Приходьте завтра»* Є. Ташкова, *«Бумбараши»* М. Рашеева та А. Народицького.

У 1970-х рр. значного розвитку набуло *мультиплікаційне кіно*. Велику популярність у дітей і дорослих мали високохудожні стрічки *«Лікар Айболить та його друзі»*, *«Як їжачок і ведмедик міняли небо»*, серія фільмів про пригоди козаків (*«Як козаки куліш варили»*, *«Як козаки сіль купували»*, *«Як козаки наречених виручали»*, *«Як козаки на весіллі гуляли»*, *«Як козаки олімпійцями стали»* та ін.). Багато з них були відзначені почесними нагородами на Всесоюзних фестивалях.

У цей час українське кіномистецтво збагатили фільми *«В бій ідуть лише старі»* й *«Ати-бати, йшли солдати...»* режисера Л. Бикова, *«Тривожний місяць вересень»* Л. Осики, *«Дума про Ковпака»* Т. Левчука.

У другій половині 1980-х рр. зі здобутками українського кіно ознайомились глядачі Європи, США і Канади. Українські фільми мали великий успіх. Картина *«Повість полум'яних літ»* демонструвалася на екранах 113 країн світу, була відзначена на кінофестивалях у Каннах, Лондоні, Сан-Франциско. Фільми Ю. Ілленка *«Криниця для спраглих»* та *«Вечір на Івана Купала»* у 1989 р. викликали захоплення на престижному міжнародному кінофестивалі у Сан-Франциско. В 1990 р. кінострічка Ю. Ілленка *«Лебедине озеро. Зона»* на Канському міжнародному кінофестивалі була нагороджена двома головними призами Міжнародної федерації

кінематографічної преси. Таке визнання є свідченням високого рівня розвитку українського кінематографа.

У період перебудови повернулися сотні імен репресованих раніше митців, чия творчість була заборонена і забута. В Україні стає відомою творчість представників діаспори Є. Маланюка («*Стилет і стилос*», «*Земна Мадонна*»), І. Багряного («*Сад Гетсиманський*»), В. Барки («*Апостоли*», «*Білий світ*»), У. Самчука («*Волинь*», «*Марія*»). Перебудовчим процесам в Україні сприяла діяльність Спілки письменників України та громадської організації «Народний рух України за перебудову», яку очолював І. Драч. Важливою подією цього періоду стало прийняття закону «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), згідно з яким українській мові надано статусу державної.

Отже, розвиток української культури другої половини 1950 – 1980-х років характеризувався національно-культурним піднесенням в період «відлиги», а пізніше, коли цей процес було перервано, відбувалося поступове накопичення й узагальнення мистецьких здобутків. Українські митці порівняно з минулими роками досягли чималих успіхів і здійснили значний внесок у скарбницю світової культури.

6.6 Основні тенденції культурного розвитку незалежної України

На початку 1990-х рр. Україна потребувала демократичних соціокультурних змін. Після проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. починається розбудова української держави. У цей час відбуваються радикальні зміни, які мають істотний вплив на культуру, з'являється нова соціокультурна реальність. У суспільстві, що у філософській та соціологічній літературі визначається як «постіндустріальне» або «інформаційне», змінюються системи ціннісних орієнтацій, виникають нові знання, інформації та технології, зростає роль теоретичного знання над практичним у виробничому процесі. У цей час відбувається формування нових принципів культуротворчості, мистецтво звільняється від ідеологічних утисків і шукає своє місце у світовому художньому процесі.

Відбувається формування законодавчої бази, спроможної забезпечити розвиток культури та вільний доступ усіх громадян до її надбань. Так, у 1992 р. Верховна Рада прийняла «*Основи законодавства України про культуру*», де були задекларовані основні принципи державної політики у

сфері культури, спрямовані на відродження і розвиток культури українського народу та культури національних меншин, забезпечення свободи творчості, вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, реалізацію прав громадян на доступ до культурних цінностей, створення матеріальних та фінансових умов розвитку культури.

За роки становлення України як самостійної держави було сформовано нормативно-правову базу системи *освіти*. У 1991 р. прийнято закон України «Про освіту», у 1992 р. – національну програму «Освіта України ХХІ століття», у 1996 р. – Концепцію виховання дітей та молоді у національній системі освіти, у 1999 р. – закони України «Про загальну і середню освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Положення про порядок здійснення інноваційної діяльності» (2000 р.) та інші важливі документи, що передбачають демократизацію та гуманітаризацію освіти, поєднання вітчизняного та світового педагогічного досвіду, приведення освіти у відповідність до вимог сучасного суспільства.

Сучасна система освіти має 9 ланок:

- дошкільна освіта;
- загальна середня освіта;
- позашкільна освіта;
- професійно-технічна освіта;
- вища освіта;
- післядипломна освіта;
- аспірантура;
- докторантура;
- самоосвіта.

Окрім традиційних, у 1990-х рр. з'явилася мережа шкіл із поглибленим вивченням окремих дисциплін, почали працювати 236 гімназій, 208 ліцеїв, десятки авторських шкіл, 26 колегіумів, понад тисячу навчально-виховних комплексів. Із 2001 р. запроваджується 12-річна тривалість навчання в середній школі, яку у 2010 р. було змінено на 11-річну. Введено 12-бальну систему оцінювання знань, велику увагу приділяють вивченню іноземних мов. Однак, на сьогодні навчання у середніх загальноосвітніх закладах не забезпечує нових базових вмінь у ринкових умовах: творчого мислення; уміння вирішувати проблеми; набуття навичок спілкування і комунікації; уміння самостійно здобувати знання.

Відбулися значні зміни у системі *вищої освіти*. Впродовж останніх де-

сяти років були здійснені важливі кроки щодо приведення структури вищої освіти до стандартів розвинутих країн Європи, визначених ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями. Було встановлено чотири рівні акредитації вищих навчальних закладів. До I і II рівнів належать технікуми, училища, коледжі і прирівняні до них навчальні заклади, до III і IV – університети, інститути, академії. З'явилася також система платної освіти, що зараз закріплена й функціонує як повноправний соціальний інститут.

У нормативно-правових документах щодо вищої освіти йдеться про важливість постійного оновлення змісту освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Реалізується проблема входження України до єдиного європейського та світового освітнього простору в рамках Болонського процесу.

Сучасний художній процес в Україні часто за аналогією із Заходом називають добою *постмодернізму*, що охоплює період від 70-х рр. XX ст. і до сьогодення. Народження постмодернізму пов'язане з кризовими явищами в житті західного суспільства: так званою «холодною війною», наростанням гонки озброєнь, американською війною у В'єтнамі, боротьбою трудящих за свої права, молодіжними рухами, екологічними катастрофами, що в останні десятиліття постійно супроводжують науково-технічний прогрес (Чорнобильська катастрофа, зменшення озонового шару, глобальне потепління тощо). Відбувається розчарування у людському розумі, який, на думку деяких філософів XX ст., нині є найбільшою загрозою існуванню людини. Таке світовідчуття спричинило появу великої кількості напрямів, які в естетичному плані близькі до модернізму, але за зображальними засобами інші.

На відміну від модернізму, постмодернізм менш елітарний і більше орієнтований на комерцію. Для постмодернізму головне не проголошення кризи людського буття, а «... заперечення старого, аналіз деформації самих принципів розуміння людського життя, зміна суті, якою керувався раніше гуманізм, пошук нових моральних регуляторів та їх нове обґрунтування» [9, с. 130].

Дослідники визначають особливості постмодернізму: відмова від традиційних цінностей, театралізація всіх сфер життя, естетизація потворного, змішування елітарного і масового, гедонізм, пародійність, цинізм, поверховість, естетична вторинність, фрагментарність, монтаж,

бріколаж, віртуальність, перетворення хаосу на середовище існування людини, гіперманіпуляції (сімулякри), ерозія жанрів та стилів, орієнтація на споживацьку естетику, відчуження людини від її людської сутності, яке розглядається як антропологічна, гуманітарна катастрофа [1, с. 211].

Відбувається розвиток українського **образотворчого мистецтва**, в якому співіснують різні форми і засоби вираження художнього задуму. Дослідники вважають, що українське образотворче мистецтво потенційно готове до нового якісного вибуху, що отримав назву «Нової Хвилі». Воно ніби продовжує розвиток українського авангарду 10 – 20-х рр. ХХ ст. за нових умов, на новому витку історії. Широкому загалу представлені твори *Олександра Бабака, Віктора Григорового, Олександра Дубовика, Людмили Красюк, Миколи Малишка, Євгена Петренка* та інших талановитих художників, яких раніше не допускали в зали художніх галерей.

Творчість сучасних українських митців сьогодні не вкладається в рамки якогось єдиного стилю, напряму та методу. Художники старшого покоління розвивають традиції **реалістичного мистецтва**. Великого поширення набув **абстракціонізм**. Ним захоплюються такі відомі нині художники, як *Тиберій Сильваши, Олексій Животков, Петро Малишко, Олег Тістол, Олександр Дубовик, Олександр Будніков* та ін.

Водночас, головною ознакою сучасного українського мистецтва дослідники вважають поєднання фігуративного й абстрактного методів творчості. Саме завдяки поєднанню цих двох методів, художники мають необмежені можливості індивідуального самовияву. У широкому просторі, що пролягає між реалізмом і абстракціонізмом, творять талановиті митці *Віктор Іванів, Василь Ходаківський, Олег Ясенев, Андрій Блудов, Микола Бутковський, Олексій Владимиров* та ін.

На розвиток національного мистецтва істотний вплив мають традиції західної культури. Серед напрямів західного модернізму, які значною мірою впливають на творчість українських художників дослідники виділяють сюрреалізм, оп-арт, поп-арт і концептуалізм.

Сюрреалізм (від франц. surrealism, букв. – надреалізм) – одна із головних течій художнього авангарду. Виник після Першої світової війни як реакція на глибоку духовну кризу, що охопила світ у післявоєнний час. Джерелом творчості сюрреалісти вважали не реальну діяльність, а підсвідомість. На думку одного із засновників сюрреалізму А. Бретона, творчість – це загадковий процес, який неможливо логічно осмислити, тому митець має використовувати лише асоціативні, інтуїтивні методи.

Художники-сюрреалісти повністю відмовилися від зображення об'єктивної реальності, їхнім творам притаманні спотворені пропорції предметів та постатей, протиприродне поєднання предметів.

Оп-арт (англ. optical art – оптичне мистецтво) – течія абстрактного мистецтва, поширена на Заході у 1960-х рр. Представники оп-арту створюють естетичне середовище за допомогою світлових і кольорових оптичних ефектів, завдяки використанню лінз, дзеркал тощо. У творах живопису переважають геометричні комбінації ліній та плям.

Поп-арт (англ. popular art – популярне мистецтво) – популярний напрям в образотворчому мистецтві, що виник у 60-х рр. ХХ ст. у США та Великобританії. Представники поп-арту використовували у своїх композиціях побутові предмети, промислові відходи, відтворювали типові продукти масової культури (комікси, манекени, плакати, афіші), відображаючи таким чином свою реакцію на психологію споживання, що панувала в суспільстві (Р. Раушенберг, Е. Уорхол).

Концептуалізм (від англ. concept – поняття, ідея, загальне уявлення) – найінтелектуальніший напрям авангардного мистецтва, що набув поширення в Західній Європі, Японії, Латинській Америці у 1970-х рр. Представники концептуального мистецтва відмовлялися від створення традиційних художніх творів, а натомість зверталися до концептуальних об'єктів у формі ідей чи проектів, які супроводжувалися написами, текстами, іншими видами позаестетичної документації. У творах концептуалістів поєднуються несполучувані предмети, часто побутові речі, вони супроводжуються певним текстом (написом).

Сучасний етап розвитку образотворчого мистецтва позначений інтенсивним пошуком нових форм, які виходять за межі традиційних «картини», «скульптури», «малюнка». Митці немов прагнуть злити образотворче мистецтво в єдине ціле з іншими видами художньої творчості: музичним, театральним, екранними мистецтвами. Це знаходить яскраве відображення у інсталяції, перформансі, хепенінгу, асамбляжі.

Інсталяція (від англ. installation – установка) виникла на межі 50 – 60-х рр. ХХ ст. Спочатку цей термін використовували для описання процесу розміщення творів у інтер'єрі галереї, згодом – щодо певного виду творчості. В інсталяції окремі елементи, розміщені всередині заданого простору, утворюють єдине художнє ціле і часто розраховані на конкретну галерею. Такий твір не може бути перенесений в інше місце, оскільки навколишня обстановка є його рівноправною частиною. В інсталяції часто

передбачається театральна драматизація простору.

Перформанс (від англ. performance – виконання, здійснення) – художнє явище, тісно пов'язане з танцем, театральним дійством. Цей напрям набув поширення у 1960-х рр. Перформанс часто виступає як розігране перед публікою дійство, в якому скульптурним елементом слугує людське тіло. Публіка виступає лише у ролі глядача. Під впливом масової культури та екранних мистецтв художники переносять перформанси з галерей у театри та клуби. Сьогодні не існує чітких меж між перформансом та іншими видами театралізованих вистав. Усі вони визначаються широким терміном «мистецтво дії».

Близьким до перформансу є **хепенінг** (від англ. happening – подія, випадок), суть якого полягає у виконанні художником якоїсь незапланованої дії перед глядачами та з їх участю.

Асамбляж (від франц. assemblage – змішування) – уведення у твір мистецтва тривимірних нехудожніх матеріалів і так званих «знайдених об'єктів» – звичайних буденних предметів. Походить від **колажа** – техніки, в якій шматочки паперу, тканини тощо закріплюються на пласкій поверхні. Мистецтво асамбляжу виникло на Заході на початку ХХ ст., коли П. Пікассо почав застосовувати в кубістичних конструкціях реальні предмети, і набуло великої популярності наприкінці 1950-х рр. Серед вітчизняних митців прийом асамбляжу широко використовували О. Архипенко, В. Єрмилов, О. Баранов-Россіне та ін.

Сучасні українські митці відзначаються автентичністю, ритуальністю в акціях, перформансах, хепенінгах, на відміну від європейських, які намагаються зруйнувати традицію. Саме в цьому, як стверджують дослідники, виражається лінія пошуку духовної основи нового українського відродження. Серед митців варто виділити *Олександра Дубовика, Олександра Клименка, Анатолія Криволапа* та інших.

Специфіка українського постмодернізму знайшла відображення у творах *Арсена Савадова, Олександра Гнилицького, Георгія Сенченка, Василя Цаголова, Олега Голосія, Сергія Ликова, Василя Рябченка, Олександра Ройтбурда, Максима Мамсікова, Оксани Мась, Артема Волокітіна, Жанни Кадирової*. У творах наявна неоархаїка, елементи соц-арту, реалізму, психоделіка, експресіонізм, неоромантизм, містицизм. Одним із яскравих представників мистецького руху «Нова Хвиля» є *Ілля Чічкан*, який працює в жанрах живопису, відео, інсталяції, фотографії. Оригінальний спосіб демонстрації картин запропонував *Олег Кулик*. Картини не висіли

на стінах, а їх розвозили на коліщатах дерев'яних конструкцій. Отже, сучасне українське мистецтво характеризується індивідуальною оригінальністю, варіативністю та еkleктизмом образів і стилів.

Потужні струмені західноєвропейського постмодернізму проникають і в українську *музичну культуру*. Молоді композитори-професіонали активно використовують новітні засоби у звукообразній та технічній сферах, інтонаційні пласти джазу, поп-культури. Ці експериментальні пошуки по-своєму реалістично відображають складність сучасного культурного простору.

Відбувається розвиток різних видів і жанрів музики – симфонічного, камерно-інструментального, хорового, вокально-симфонічного, пісенного та інших.

Одним із провідних сучасних українських композиторів-симфоністів вважають *Євгена Станковича* (1942). Основними стильовими ознаками його творчості є монументальність ідейного задуму, глибинні зв'язки з фольклором Закарпаття, новаторство у сфері застосування музичних форм і техніки. Твори композитора наділені яскравою драматичністю, контрастним зіткненням протилежних емоційно-образних сфер – радості й бажання, напруженості і філософської споглядальності. До творчого доробку митця входять масштабні та камерні *симфонії, балети «Ольга», «Прометей», «Вікінги», музика до кінофільмів*. Є. Станкович одним із перших в українській музиці застосував прийоми *полістилістики* (цитування композиторів-класиків), *колаж*. На засіданні Міжнародної музичної ради при ЮНЕСКО одночастинну камерну симфонію № 3 Є. Станковича було визнано одним із десяти найкращих творів світу за 1985 р. Це стало яскравим свідченням широкого визнання досягнень українського композитора.

У симфонічному, камерно-інструментальному жанрах працює відомий український композитор *Валентин Сильвестров* (1937). Творчість митця упродовж тривалого часу несправедливо замовчувалася. Цікаво, що визнання до нього прийшло спочатку за кордоном: В. Сильвестров став лауреатом Міжнародної премії США, Міжнародного конкурсу молодих композиторів у Нідерландах. І лише в добу незалежності музика композитора зазвучала в Україні, його було удостоєно Державної премії ім. Т. Г. Шевченка. Митець створив багато творів для симфонічного і камерного оркестру, він часто використовує для втілення своїх задумів оригінальні склади інструментів (як, наприклад, у симфоніях для камерного

оркестру «Спектри» та «Медитація»). Камерна музика В. Сильвестров характеризується пошуками тембрового співвідношення різних інструментів, застосуванням нетипових ансамблевих складів і форм, використанням прийомів полістилістики («Кіч-музика» для фортепіано, *тріо* для флейти, труби і челести) та ін.

Значну увагу збагаченню хорових традицій українського народу приділяє відомий сучасний композитор *Леся Дичко* (1939). Вона створює хорову музику різних жанрів – акапельні хори-мініатюри, кантати, літургії. Хоровий доробок Л. Дичко є яскравим прикладом стилізованого «етнографічного» підходу до прочитання фольклорних джерел. Кантати «*Чотири пори року*», «*Сонячне коло*», «*Весна*», «*Барвінок*» часто входять до репертуару дитячих хорових колективів.

Наприкінці ХХ ст. відбувається відродження хорової духовної музики. Свідченням цього стали твори «*Світе тихий*» М. Дремлюги, літургії Л. Дичко, «*Реквієм*» В. Рунчака, «*Псалми*» В. Степурка, «*Stabat mater*» М. Шука та ін.

Пульс сьогодення відображають у своїй творчості сучасні українські композитори *Олександр Кива*, *Володимир Зубицький*, *Геннадій Сасько*, *Кармелла Цепколенко*, *Олександр Козаренко*, *Юрій Ланюк* та ін.

Однією з характерних ознак розвитку сучасної музичної культури є синтез класичної, народної та популярної естрадної музики (симфо-рок, арт-рок, фолк-рок). Професійні композитори використовують елементи рок-музики у своїй творчості. Наприклад, *Геннадій Татарченко* написав рок-оперу «*Біла ворона*», що стала відомою за межами України.

Сучасну українську естрадну пісню створюють відомі композитори *Ганна Гаврилець*, *Павло Зібров*, *Олександр Злотник*, *Олександр Зуєв*, *Анатолій Матвійчук* та ін. До найяскравіших зірок української естради належать *Назарій Яремчук*, *Василь Зінкевич*, *Іван Попович*, *Тарас Петриненко*, *Софія Ротару*, *Алла Кудлай*, *Таїсія Повалій*, *Оксана Білозір*, *Олександр Пономарьов*, *Марія Бурмака*, *Ані Лорак* та ін.

Український *театр* також увійшов в епоху постмодернізму. Це передбачало відмову від ілюзійністського, життєподібного типу театру, пошуки принципово нової знакової театральної мови, студійне виховання актора. На сценах невеликих театрів-студій з'явився особливий репертуар – раніше заборонена драматургія абсурду, спектаклі-колажі за культовою прозою ХХ ст. (Дж. Джойс, Ф. Кафка, П. Зюскінд), своєрідно інтерпретувалася українська класика. Одним із найвідоміших експериментальних, авангард-

них театрів України є *Львівський театр ім. Леся Курбаса*, який очолює *Володимир Кучинський*.

Серед відомих українських режисерів-експериментаторів варто назвати *Андрія Жолдака*, *Дмитра Богомазова*, *Юрія Одинокого* та ін. Ці митці нині успішно працюють у різних театрах України і за кордоном.

Зараз в Україні функціонують чотири театри, що мають статус національних: *Національна опера України ім. Т. Шевченка*, *Національний академічний драматичний театр ім. І. Франка*, *Національний Львівський академічний театр ім. М. Заньковецької* та *Національний академічний театр російської драми ім. Лесі Українки*, а також понад десяток академічних колективів і велика кількість державних театрів й антреприз.

Національний академічний театр ім. І. Франка у різні роки очолювали видатні режисери *Сергій Данченко* і *Богдан Ступка*. Зараз художній керівник театру – *Станіслав Мойсеєв*. У театрі грають провідні актори української сцени: В. Бенюк, А. Хостікоєв, Н. Сумська, Л. Кубюк, Л. Смородіна, О. Задніпровський. Серед найкращих вистав – «Украдене щастя» І. Франка, «Візит старої дами» Ф. Дюрренматта, «Енеїда» за І. Котляревським, «Тев'є-Тевель» за Шолом Алейхемом, «Король Лір» В. Шекспіра, «За двома зайцями» М. Старицького, «Майстер і Маргарита» М. Булгакова, «Брати Карамазови» Ф. Достоевського.

Головним режисером Національного Львівського академічного театру ім. М. Заньковецької є *Федір Стригун*. Останніми роками на сцені театру з'явилися вистави «Павло Полуботок» К. Буревія, «Народний Малахій» М. Куліша, «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Хазяїн» І. Карпенка-Карого, «Ісус, син Бога живого» В. Босовича, «Ромео і Джульєтта» В. Шекспіра.

До репертуару Національного академічного театру російської драми ім. Лесі Українки входять вистави «Школа скандалу» Р. Б. Шерідана, «Ревізор» М. Гоголя, «Пані міністерша» Б. Нушича та ін. Серед провідних акторів театру – Т. Назарова, Ю. Мажуга, В. Заклунна, Л. Кадочникова, О. Бондаренко, В. Задніпровський, Ю. Гребельник та ін.

У добу незалежності України українські митці розширюють тематичні та стильові обрії *літератури*, орієнтуючись на західноєвропейський модернізм і постмодернізм. Сучасні українські поети й письменники звертаються до досі заборонених тем (голодомор, сексуальність, наркотики, девіантна поведінка і т. д.), використовують нові стилістичні прийоми (постмодернізму, неоавангарду, нецензурну лексику, уживання

суржику). В літературі спостерігається стильове і тематичне різноманіття, вона характеризується своєрідною епатажністю, а також осмисленням соціальних проблем та історичної пам'яті.

Особливістю сучасної української прози є її інтертекстуальність, тобто письменники посилаються у своїх творах на тексти своїх сучасників чи навіть свої власні, створюючи своєрідний альтернативний канон сучасної української літератури.

Серед відомих письменників – *Юрій Андрухович, Віктор Неборак, Олександр Ірванець, Валерій Шевчук, Сергій Жадан, Богдан Жолдак, Оксана Забужко, Олесь Ульяненко, Євген Пашковський, Юрій Іздрик* та ін.

Найвідомішими творами сучасності вважають роман *«Польові дослідження з українського сексу»* О. Забужко, який став бестселером та витримав десять перевидань, а також романи *«Око прірви»* В. Шевчука, *«Перверзія»*, *«Московіада»* Ю. Андруховича, *«Воцек & воцекургія»* Ю. Іздрика, *«Щоденний жезл»* Є. Пашковського, *«Сталінка»* О. Ульяненка, *«Депеш Мод»* С. Жадана, *«Згори вниз»* Т. Малярчук та ін.

Важливі зміни відбуваються в сучасному українському **кіномистецтві**. У 1990-х з'являється низка історичних фільмів, на екрани виходять картини, присвячені героїчному козацькому минулому (*«Козаки йдуть»*, *«Тримайся, козаче!»*, *«Поки є час»*, *«Дорога на Січ»* та ін.), а також телесеріал *«Роксолана»*. На початку 2000-х рр. було створено кінострічки про знакові постаті української історії: *«Молитва за гетьмана Мазепу»* Ю. Ілленка та *«Богдан-Зіновій Хмельницький»* М. Машенка, що спричинили гострі дискусії.

Історична тематика також стала провідною у творчості режисера **Олеся Янчука**. Впродовж 1990-х – першої половини 2000-х рр. митець зняв такі фільми, як *«Голод-33»* про трагічну долю української родини часів Голодомору, *«Атентат – осіннє вбивство у Мюнхені»*, *«Нескорений»* і *«Залізна сотня»*, які стали спробою донести до глядача правду про життя та бойовий шлях командирів і воїнів Української повстанської армії. Ця ж тема висвітлюється у кінострічках *«Останній бункер»* В. Ілленка та *«Вишневі ночі»* А. Микульського.

Упродовж останніх років в український кінематограф прийшло нове покоління кіномитців. Їхні фільми здобули високу оцінку на найпрестижніших міжнародних кінофорумах. Так, у 2001 р. фільм *«Тир»* режисера ігрового кіно **Тараса Томенка** був відзначений нагородою в конкурсі «Панорам» на Берлінському фестивалі. У 2003 р. на конкурсі цього ж фести-

валю отримав Срібного ведмедя український режисер-аніматор **Степан Коваль** за кінострічку «*Йшов трамвай № 9*». У 2003 р. режисер ігрового кіно **Олесь Санін** вперше представляв Україну на кінопремію «Оскар» картиною «*Мамай*». У 2005 р. режисер-документаліст **Ігор Стрембицький** отримав «Золоту пальмову гілку» на Канському кінофестивалі за короткометражний фільм («*Подорожні*»).

Після 2004 р. знято декілька фільмів про Помаранчеву революцію. Її добу було висвітлено у декількох кінострічках, зокрема, «*Помаранчеве небо*» О. Кірієнка, «*Прорвемось!*» І. Кравчишина, «*Оранжлав*» А. Бадоева. Фільм «Оранжлав» був відзначений призом за найкращу режисуру на XV Міжнародному фестивалі «Кіношок» в Анапі (Росія).

Важливою подією в українському кіномистецтві став вихід на екрани фільму М. Ілленка «*ТойХтоПройшовКрізьВогонь*» (2011), що був номінований у 2012 р. на кінопремію «Оскар». В основу сюжету картини покладено реальні факти з біографії Героя Радянського Союзу льотчика авіації дальньої дії, гвардії старшого лейтенанта Івана Івановича Даценка, який потрапив до індіанського племені й став його вождем. Стрічці притаманні елементи українського поетичного кіно, тут багато символізму, цікавих художніх інтерпретацій.

Гучним досягненням українського жанру короткометражного кіно став фільм «*Крос*» режисера М. Вроди. У 2011 р. за цю кінострічку режисер отримала «Золоту пальмову гілку» на Канському кінофестивалі, а за свій 13-хвилинний фільм «*Дощ*» М. Врода була удостоєна третього місця на Міжнародному кінофестивалі в Мюнхені в 2007 р.

Водночас, попри відродження і розвиток різних сфер національної культури однією із її проблем дослідники вважають переповнення культурного простору зразками зарубіжної масової культури (кінематографічна продукція, музика, телебачення, твори літератури тощо). **Масова культура**, що набула поширення у другій половині ХХ ст., розрахована на доступний, знижений рівень сприйняття. Її виникнення пов'язане із розвитком засобів масової комунікації – преси, радіо, телебачення, кінематографу, відео, звукозапису, мережі Інтернет, які сприяли тиражуванню і поширенню явищ культури, донесенню їх до найширших мас. Батьківщиною масової культури вважають США. До типових жанрів масової культури належать детектив, жіночий роман, фантастика, трилер, вестерн, бойовик, телесеріал, мелодрама, фільм жахів, комікс, мюзикл, естрадна музика, мода тощо. Твори масової культури, як правило, мають розважальний характер.

Одним із найнижчих пластів масової культури вважають *кітч* (нім. kitsch – дешева продукція, несмак, verkitschen – дешево продавати) – стереотипне, примітивне, розраховане на зовнішній ефект псевдомистецтво, позбавлене справжньої художньо-естетичної цінності. Через кітч пропагуються квазіцінності – гедонізм, прагматизм, меркантильність, бездуховність. Через засоби масової інформації відбувається маніпулювання і деестетизація свідомості, насаджуються рекламні стереотипи, штампи, кліше.

Далеко не найкращі зразки зарубіжної масової культури, особливо західної і російської, значна частина яких заборонена цензурою західних країн, витісняють національну культуру з активного вжитку, особливо в молодіжному середовищі. За таких умов саме національне мистецтво покликане стати опорою людини в пошуку сенсу життя, а митець – морально-естетичним камертоном у становленні ціннісних орієнтацій особистості.

Отже, попри складні умови розвитку української культури на сучасному етапі просування її до європейських культурно-освітніх цінностей неминуче, тому що культура України була й залишається яскравим явищем світової культури і становить ще не використаний резерв у загальнолюдській цивілізації.

Контрольні питання

1. Які стилі панували в архітектурі на початку ХХ ст.?
2. Охарактеризуйте український авангард початку ХХ ст.
3. Проаналізуйте вплив революційних подій 1917 – 1920 рр. на розвиток української освіти і науки.
4. Як вплинула політика українізації на розвиток української культури?
5. Розкрийте сутність літературної дискусії 1925 – 1928 рр.
6. У чому полягала трагічність культурної ситуації в Україні в 1930-х – першій половині 1950-х років? Назвіть провідних українських митців цього періоду.
7. Як розвивалися культура і духовне життя в Україні доби хрущовської «відлиги»?
8. Яке значення громадської діяльності «шістдесятників»?
9. В яких умовах розвивається образотворче мистецтво на сучасному етапі? Розкажіть про творчі пошуки українських художників.
10. Визначте характерні особливості постмодернізму та поясніть як вони виявляються у творах сучасних українських митців.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Зінько О. В. Нариси української культури : навч. посіб. / О. В. Зінько, Ю. А. Зінько. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2012.
2. Історія української архітектури / [ред. В. І. Тимофієнко]. – К. : Техніка, 2003.
3. Історія української культури [Текст] : курс лекцій / [Ліхолат О. В., Дігтяр П. А., Боева С. Ю. та ін.]; під заг. ред. д-ра іст. наук С. О. Костилюєвої. – К. : НТУУ «КПІ», 2010.
4. Історія української музики: в 6 т. / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського. – Т. 4. : 1917 – 1941 / [ред. колегія Л. Пархоменко, О. Литвинова, Б. Фільц]. – К. : Наукова думка, 1992.
5. Історія української та зарубіжної культури : навч. посіб. / С. М. Клапчук, Б. І. Білик, Ю. А. Горбань та ін. / [за ред. С. М. Клапчука]. – [6-те вид., випр. і доп.]. – К. : Знання-Прес, 2007.
6. Костина А. Массовая культура как феномен постиндустриального общества / Костина А. – М., 2006.
7. Культурологія : українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін. / [за ред. М. М. Заковича]. – [3-тє вид., стер.]. – К. : Знання, 2007.
8. Культурологія / Т. Б. Гриценко, С. П. Гриценко, С. П. Кондратюк та ін. / [за ред. Т. Б. Гриценко]. – [2-ге вид.]. – К. : Центр учбової літератури, 2009.
9. Меднікова Г. С. Українська і зарубіжна культура ХХ століття : навч. посіб. / Меднікова. Г. С. – К. : Т-во «Знання», 2002.
10. Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко, Ж. О. Безвершук, Л. М. Новохатько / [за ред. Ю. П. Богуцького]. – К. : Знання, 2007.
11. Художня культура України : [навч. посіб.] / Л. М. Масол, С. А. Ничкало, Г. І. Веселовська, О. І. Оніщенко; [за заг. ред. Л. М. Масол]. – К. : Вища школа, 2006.
12. Шейко В. М. Формування основ культурології в добу цивілізаційної глобалізації (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) : монографія / В. М. Шейко, Ю. П. Богуцький. – К. : Генеза, 2005.

ТЕСТИ

1. Видатний український скульптор-модерніст XX ст.:

- а) П. Філіппі;
- б) О. Архипенко;
- в) Ю. Маяковський;
- г) М. Брянський.

2. Головний виражальний засіб у мистецтві модерну:

- а) колір;
- б) лінія;
- в) об'єм;
- г) площа.

3. Хто збудував свій власний будинок у м. Києві в стилі модерн?:

- а) В. Городецький;
- б) Г. Шлейфер;
- в) Б. Растреллі;
- г) Д. Дяченко.

4. Художник, який був основоположником супрематизму:

- а) О. Новаківський;
- б) Г. Нарбут;
- в) К. Малевич;
- г) В. Седляр.

5. Перші течії модернізму, які виникли упродовж трьох перших десятиріч XX ст. називають:

- а) постмодерном;
- б) авангардом;
- в) абстракціонізмом;
- г) експресіонізмом.

6. Мистецький напрям, представники якого намагалися втілити в явищах зовнішнього світу внутрішні душевні переживання:

- а) супрематизм;
- б) кубізм;
- в) експресіонізм;

г) кубофутуризм.

7. Відомий представник українського конструктивізму:

- а) В. Єрмилов;
- б) О. Богомазов;
- в) О. Екстер;
- г) Д. Бурлюк.

8. Видатний представник портретного жанру в живописі початку XX ст.:

- а) І. Їжакевич;
- б) Г. Нарбут;
- в) О. Мурашко;
- г) Л. Медвідь.

9. Рік заснування Музично-драматичної школи у Києві:

- а) 1900;
- б) 1904;
- в) 1910;
- г) 1917.

10. Хто є автором славнозвісного «Щедрика»?:

- а) М. Лисенко;
- б) К. Стеценко;
- в) М. Леонтович;
- г) Я. Степовий.

11. Рік заснування Української Академії наук:

- а) 1917;
- б) 1918;
- в) 1920;
- г) 1925.

12. Представники школи бойчукістів:

- а) Д. Бурлюк, О. Богомазов;
- б) О. Мурашко, Ф. Кричевський;
- в) І. Падалка, В. Седляр;

г) М. Бойчук, Т. Бойчук.

13. Видатний український актор і режисер, який очолював «Молодий театр»:

- а) Г. Юра;
- б) Лесь Курбас;
- в) І. Мар'яненко;
- г) П. Саксаганський.

14. Хто розпочав літературну дискусію 1925 – 1928 рр.?:

- а) М. Хвильовий;
- б) П. Тичина;
- в) В. Сосюра;
- г) Ю. Яновський.

15. Засновник українського батального жанру:

- а) П. Волокидін;
- б) М. Бурачек;
- в) О. Шовкуненко;
- г) М. Самокиш.

16. Автор пам'ятника княгині Ользі в Києві:

- а) І. Манізер;
- б) І. Кавалерідзе;
- в) Б. Іванов;
- г) М. Лисенко.

17. Хто є режисером кінофільму «Земля»?:

- а) І. Кавалерідзе;
- б) О. Довженко;
- в) В. Гардін;
- г) Г. Стабов.

18. Автор пам'ятників Т. Г. Шевченку у Харкові, Києві, Каневі:

- а) М. Лисенко;
- б) М. Манізер;
- в) Ю. Білостоцький;

г) Б. Іванов.

19. Творчий метод, що панував у художній творчості за умов тоталітаризму:

- а) критичний реалізм;
- б) класицизм;
- в) соціалістичний реалізм;
- г) постмодернізм.

20. Головний драматург-міфотворець театру доби соцреалізму:

- а) Л. Курбас;
- б) О. Корнійчук
- в) М. Куліш;
- г) П. Саксаганський.

21. Жанр образотворчого мистецтва, що посів провідне місце в часи воєнного лихоліття:

- а) пейзаж;
- б) портрет;
- в) плакат;
- г) натюрморт.

22. Назвіть автора картини «Хліб»:

- а) М. Глущенко;
- б) С. Шишко;
- в) В. Задорожний;
- г) Т. Яблонська.

23. Автор роману «Собор»:

- а) О. Гончар;
- б) Л. Костенко;
- в) П. Загребельний;
- г) О. Довженко.

24. Відомий вітчизняний поет, якого називають «лицарем українського відродження»:

- а) І. Драч;

- б) В. Симоненко;
- в) В. Стус;
- г) Л. Костенко.

25. Автор віршованого роману «Маруся Чурай»:

- а) В. Стус;
- б) І. Драч;
- в) Л. Костенко;
- г) В. Симоненко.

26. Український художник, який входить до сотні найвизначніших геніїв сучасності:

- а) В. Задорожний;
- б) І. Марчук;
- в) Г. Гавриленко;
- г) Л. Медвідь.

27. Визначні майстри графіки другої половини ХХ ст.:

- а) А. Базилевич;
- б) В. Задорожний;
- в) Г. Гавриленко;
- г) Г. Якутович.

28. Автор пам'ятника «Кий, Щек, Хорив і сестра їхня Либідь»:

- а) Г. Кальченко;
- б) В. Бородай;
- в) В. Борисенко;
- г) М. Грицюк.

29. Автор пісні «Червона рута»:

- а) І. Шамо;
- б) І. Поклад;
- в) В. Івасюк;
- г) О. Пашкевич.

30. Жанри, що з'явилися в українській музиці в другій половині ХХ ст.:

- а) опера-балет, балет-симфонія;
- б) пісня, романс;
- в) кантата, симфонія;
- г) хор-опера.

31. Відомі українські художники другої половини ХХ ст.:

- а) В. Задорожний, Т. Яблонська;
- б) С. Васильківський, Т. Шевченко;
- в) О. Богомазов, К. Малевич.

32. Одним із найяскравіших зразків поетичного кіно в Україні є фільм:

- а) «Короткі зустрічі» К. Муратової;
- б) «Тіні забутих предків» С. Параджанова;
- в) «Польоти уві сні та наяву» Р. Балаяна;
- г) «Роки молоді» О. Мішуріна.

33. Художні напрями, які впливають на творчість сучасних українських художників:

- а) класицизм;
- б) сюрреалізм;
- в) бароко;
- г) концептуалізм.

34. Відомі українські художники доби незалежності України:

- а) О. Дубовик, А. Савадов;
- б) В. Задорожний, О. Шовкуненко;
- в) М. Глущенко, К. Трохименко;
- г) О. Гнилицький, А. Волокітін.

35. Напрямок у сучасній культурі, що сформувався у 70-х рр. ХХ ст.:

- а) модернізм;
- б) постмодернізм;
- в) неокласицизм;
- г) ренесанс.

36. Один із провідних сучасних українських композиторів-

симфоністів:

- а) Л. Дичко;
- б) М. Дремлюга;
- в) Є. Станкович;
- г) В. Степурко.

37. Відомі сучасні українські режисери-експериментатори:

- а) Б. Ступка;
- б) С. Моїсеєв;
- в) Д. Богомазов;
- г) А. Жолдак.

38. Відомі сучасні українські письменники:

- а) Ю. Андрухович, О. Забужко;
- б) П. Загребельний, О. Довженко;
- в) В. Шевчук, С. Жадан;
- г) О. Гончар, П. Мирний.

39. Український фільм, що був номінований у 2012 р. на кінопремію «Оскар»:

- а) «Молитва за гетьмана Мазепу»;
- б) «ТойХтоПройшовКрізьВогонь»;
- в) «Помаранчеве небо»;
- г) «Мамай».

40. Найвища державна нагорода в Україні в галузі літератури і мистецтва:

- а) Нобелівська премія;
- б) премія ім. Лесі Українки;
- в) Ленінська премія;
- г) Національна премія ім. Т. Г. Шевченка.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Абстракціонізм (abstract) (від лат. abstractus – відокремлений) – напрям у модерністському мистецтві ХХ ст., представники якого повністю відмовляються від реалістичного зображення предметів і явищ.

Авангард (advance-guard) (від франц. avant-garde – передовий загін) – поняття, що охоплює усі найновіші явища в мистецтві.

Антреприза (private company) (від франц. soumissionner – брати підряд) – приватний видовищний заклад (театр, цирк та ін.).

Апсида (apse) – півкруглий (іноді багатокутний) виступ в античних або церковних спорудах, перекритий куполом чи зімкнутим напівсклепінням.

Арка (arch) – криволінійне перекриття прорізів у стіні (вікон, дверей, воріт) або прольотів між опорами – стовпами, колонами, пілонами.

Аркада (arcade) – ряд однакових за формою і розмірами арок, що спираються на стовпи або колони. Застосовують переважно при спорудженні відкритих галерей.

Архітектура (architecture) – 1) будівельне мистецтво, проектування й будівництво споруд; 2) мистецький характер споруди.

Асамбляж (assemblages) (від франц. assemblage – змішування) – художня комбінація предметів на площині або в просторі.

Балет (ballet) – вид сценічного мистецтва, зміст якого втілюється в музично-хореографічних образах.

Бандура (bandura) – український багатострунний щипковий інструмент.

Бароко (baroque) (від італ. barocco – вигадливий, химерний) – один із провідних художніх стилів кінця ХVІ – середини ХVІІІ ст. Мистецтву бароко притаманні грандіозність, пишність, динаміка, патетична піднесеність, інтенсивність почуттів, пристрасть до ефективних видовищ, поєднання ілюзорного та реального, сильні контрасти масштабів і ритмів, світла та тіні.

Вертеп (den, nativity Scene) – вид мандрівного лялькового театру, що ставив п'єси, пов'язані із біблійним різдвяним сюжетом. (Вертеп з грец. пещера, де народився Ісус).

Вівтар (altar) – 1) жертовник, місце для жертвоприношень; 2) головне місце в християнському храмі, розташоване в його східній частині й відокремлене вівтарною перегородкою.

Вітраж (stained-glass window) (франц. vitrage – віконне скло) – твір монументально-декоративного мистецтва з кольорового чи безбарвного скла, на

яке наноситься малюнок спеціальними фарбами, гравіруванням або витравлюванням. Шматочки монтуються з допомогою двотаврових балок, що спаюються оловом в єдину сюжетну композицію.

Галерея (gallery) – 1) довге крите приміщення, одну з поздовжніх стін якого замінюють колони, стовпи або балюстрада; 2) видовжена зала з суцільним рядом великих вікон в одній із поздовжніх стін.

Гедонізм (hedonism) (від грец. насолода) – філософсько-естетичне вчення, згідно з яким найвищим благом, метою життя є насолода.

Графіка (graphic arts) – вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері, тканині тощо олівцем, пером, пензлем, вуглиною або відбитий на папері зі спеціально підготовленої форми.

Графіті (graffiti) – написи і малюнки, накреслені на речах, стінах будівель тощо.

Гуманізм (humanism) (від лат. humanus – людський, людяний) – ідейний напрям культури доби Відродження, представники якого утверджували право людини на земне щастя, боролися за визволення науки й людської особистості від обмежень схоластики.

Джаз (jazz) – вид професійного музичного мистецтва, який виник на півдні США в кінці XIX – на початку XX ст. у результаті взаємодії африканської і європейської музичної культур.

Еклектизм (eclecticism) (еклектика) – безпринципне, механічне поєднання різнорідних поглядів, теорій, напрямів, стилів.

Експресіонізм (expressionism) (від франц. expression – вираження, виразність) – напрям в мистецтві й літературі XX ст., для якого характерні яскравість, гротескність художніх образів.

Євангелія (Gospel) – частина Біблії, чотири пов'язані спільною темою релігійні твори, що становлять основну частину Нового Заповіту. У них вміщені життєпис Ісуса Христа та основні положення християнського віровчення.

Жанр (genre) (від франц. genre – рід, вид) – поділ творів на типи у всіх видах мистецтва. Як правило, поділ здійснюється за тематичним, функціональним або структурним (композиційним) принципом.

Живопис (painting) – вид образотворчого мистецтва, художнє зображення видимого світу фарбами на будь-якій поверхні (полотні, дереві, папері тощо). Колір є найважливішим зображальним та емоційним засобом. Живопис поділяється на монументальний, станковий, театральнo-декорацій-

ний та мініатюру. Живопис поділяється на жанри: побутовий, історичний, батальний, портрет, пейзаж, натюрморт, анімалістичний. Техніка живопису (накладання фарб, закріплення на поверхні) різноманітна. Найбільш поширені фарби: олійні, клейові, темпера. У монументальному живописі застосовують фреску, мозаїку, вітраж, у станковому поряд з олією – акварель, гуаш, пастель.

Замок (lock) – укріплене житло феодала, оборонний об'єкт.

Звичай (custom) – загальноприйнятий порядок, традиційний спосіб життя, правила поведінки, що зберігаються і постійно відтворюються в суспільстві. Звичай є формою регуляції людської діяльності, формою передачі культурного досвіду від покоління до покоління. Спільні звичаї є також фактором єднання, згуртування тієї чи іншої групи людей.

Іконостас (iconostasis) – особлива перегородка, що закриває вівтарну частину храму і складається з кількох рядів ікон.

Імпресіонізм (impressionism) (від франц. *impression* – враження) – мистецька течія в живопису, літературі та музиці, що виникла в 1860-х роках і остаточно сформувалася на початку ХХ ст. у Франції. Представники імпресіонізму діяли на противагу реалізму. Вони намагалися у своїх творах відтворити шляхетні, витончені особисті враження та спостереження мінливих миттєвих відчуттів і переживань, природу, схопити мінливі ефекти світла, проте імпресіоністи не зобов'язувалися об'єктивно відображати реальність, вони її змінювали, ідеалізували, романтизували.

Інсталяція (installation) (від англ. *installation* – установка) – просторова композиція, що складається з різноманітних елементів, серед яких можуть бути побутові предмети, природні об'єкти, текстова інформація та ін. Естетичний зміст інсталяції – у грі смислів, які передаються через комбінацію всіх цих речей.

Інструментальна музика (instrumental music) – музика, призначена для виконання на музичних інструментах.

Інтер'єр (interior) – внутрішній простір будівлі, приміщення.

Інтермедія (interlude) (від лат. *intermedius* – проміжний, середній) – невелика п'єса комедійного характеру, що виконується між актами вистави.

Камерна музика (chamber music) – це вид музики, призначений для виконання в невеликих приміщеннях.

Кант (cantus) (від лат. *cantus* – спів, наспів, пісня) – старовинна триголосна куплетна пісня, яка виконувалась ансамблем співаків або хором без інструментального супроводу.

Кантата (cantata) – циклічний вокальний твір святкового чи лірико-епічного характеру.

Капітель (cap) – верхня частина колони, пілястри або стовпа, на яку спирається балка або архітрав.

Карниз (cornice) – горизонтальний виступ на стіні, який підтримує дах (покриття) споруди й захищає стіну від води, що стікає; має також декоративне значення.

Кіномистецтво (cinematographic art) – мистецтво відтворення на екрані зображень, які викликають враження реальної дійсності.

Кітч (kitsch) (нім. kitsch – дешева продукція, несмак, verkitschen – дешево продавати) – напрям у сучасній культурі, розрахований на масового споживача, що характеризується примітивністю, безідейністю, розважальністю; масова продукція, позбавлена смаку і розрахована на зовнішній ефект.

Класицизм (classicism) – один із основних напрямів у європейській літературі і мистецтві XVII – XVIII ст., зразком для якого було класичне давньогрецьке й давньоримське мистецтво.

Кобзар (kobza-player) – український народний мандрівний співак-музикант (часто сліпий), який виконував свої пісні та думи у супроводі кобзи чи бандури.

Колона (colon) – вертикальна опора, як правило, кругла в поперечному перерізі, стрижневий елемент споруди, несучої конструкції тощо. Складається з бази, стовбура й капітелі.

Колорит (color) – 1) гармонійне поєднання кольорів та їхніх відтінків у творі живопису; 2) характерна особливість художнього твору, а також епохи, місцевості тощо.

Композиція (composition) – побудова художнього твору, зумовлена змістом, характером і призначенням.

Концептуалізм (conceptualism) (від англ. concept – поняття, ідея, загальне уявлення) – найінтелектуальніший напрям авангардного мистецтва, що набув поширення в Західній Європі, Японії, Латинській Америці у 1970-х рр. Представники концептуального мистецтва відмовлялися від створення традиційних художніх творів, а натомість зверталися до концептуальних об'єктів у формі ідей чи проектів, які супроводжувалися написами, текстами, іншими видами позаестетичної документації.

Конструктивізм (constructivism) (від лат. constructio – побудова) – авангардистський напрям в образотворчому мистецтві, архітектурі, художньому конструюванні, літературі, фотографії, декоративно-прикладному

мистецтві, що набув розвитку в 1920-х – на початку 1930-х рр. Йому притаманні суворість, геометризм, лаконічність форм і монолітність зовнішнього вигляду.

Кубізм (cubism) (від франц. cube – куб) – модерністська течія в західно-європейському образотворчому мистецтві початку ХХ ст., представники якої зображували реальний світ у вигляді комбінацій геометричних форм (куба, кулі, циліндра, конуса тощо) та деформованих фігур.

Купол (dome) – просторове покриття будинків, споруд, що перекриває круглі, багатокутні, еліптичні в плані приміщення.

Література (literature) – твори писемності, що мають суспільне значення (художня література, наукова література, епістолярна література). В значенні «художня» література виступає як мистецьке явище, яке естетично виражає суспільну свідомість і своєї черги формує її.

Літургія (liturgy) – християнське богослужіння, в якому значне місце належить співу.

Масова культура (mass culture) – (від лат. massa – грудка, частка) – являє собою сукупність явищ культури ХХ – ХХІ ст., характерних для економіки, управління, дозвілля, спілкування і особливо сфери художньої культури.

Меркантильний (mercantile) (від франц. commerçant – торговець) – комерційний. У переносному значенні – корисливий, пов'язаний з матеріальною вигодою.

Мистецтво (art) – це особливий вид духовно-практичного освоєння дійсності за законами краси. Особливість цього освоєння полягає у тому, що воно виступає у художньо-образній формі.

Мініатюра (miniature) – твір образотворчого мистецтва невеликого розміру, що потребує витонченої техніки виконання. До мініатюри належать книжкові ілюстрації та невелике портретне зображення, виконане емаллю, гуашшю, аквареллю на папері, кістці, металі, фарфорі.

Модернізм (modernism) (франц. moderne – сучасний, новітній) – узагальнююча назва художніх напрямів ХХ ст. Модернізму притаманний розрив з ідейними і художніми принципами класичного мистецтва, пошук нових художніх форм і виражальних засобів.

Мозаїка (mosaic) – це зображення, виконані зі смальти – кольорового непрозорого скла у вигляді кубиків або пластинок.

Музика (music) – це вид мистецтва, що втілює ідейно-емоційний зміст у звукових художніх образах.

Неокласицизм (neoclassicism) – течія в літературі та мистецтві XVIII – початку XX ст., що базувалася на стилізації зовнішніх форм античного мистецтва, італійського Відродження і частково класицизму.

Неф (nave) – витягнуте у довжину приміщення в храмі, відокремлене рядом колон.

Обряд (ceremony) – традиційні дії, що супроводжують важливі моменти життя людини та виробничої діяльності колективу.

Оп-арт (op-art) (англ. optical art – оптичне мистецтво) – течія абстрактного мистецтва, поширена на Заході у 1960-х рр. Представники оп-арту створюють естетичне середовище за допомогою світлових і кольорових оптичних ефектів, завдяки використанню лінз, дзеркал тощо. У творах живопису переважають геометричні комбінації ліній та плям.

Опера (opera) (італ. opera, досл. – праця, справа, твір) – вид музично-театрального мистецтва; музично-драматичний твір, побудований на синтезі слова, сценічної дії та музики.

Ораторія (oratorio) – великий музичний твір для хору, солістів-співаків і оркестру, що має світський зміст і призначений для концертного виконання.

Оркестр (orchestra) – це великий колектив музикантів, які грають на різних інструментах і разом виконують музичний твір, написаний для даного інструментального складу. Оркестром також називають сукупність самих музичних інструментів, на яких грають учасники колективу.

Пейзаж (landscape) – жанр образотворчого мистецтва (або окремих творів цього жанру), в якому основним об'єктом зображення є природа. У пейзажі відтворюються реальні або уявлені художником види місцевості, архітектурних споруд, міст, морські види та ін.

Перспектива (prospect) – система способів зображення предметного світу на площині відповідно до закономірностей зорового сприйняття людиною різних предметів.

Перформанс (performance) (від англ. performance – виконання, здійснення) – один із напрямів у модерністському мистецтві. Складається з виконання якихось спланованих дій перед публікою. Глядачі обмежуються пасивною роллю, участі у дійстві не беруть.

Пілон (pylon) – масивний стовп, підпора склепінь, арок, перекриття мостів.

Пілястра (wall pier) – прямокутний у плані плоский вертикальний виступ на площині стіни або потужного стовпа, що споруджується для підсилення несучих конструкцій та для композиційного розчленування стіни. Пілястра

має базу, стовбур, капітель, тобто ті ж самі частини та пропорції, що й колона ордера.

Поетика (poetics) (грец. мистецтво творення) – галузь літературознавства, наука про основні закономірності розвитку художньої літератури як мистецтва слова.

Поп-арт (pop-art) (англ. popular art – популярне мистецтво) – популярний напрям в образотворчому мистецтві, що виник у 60-х рр. ХХ ст. у США та Великобританії. Митці цього напрямку використовують у своїх композиціях побутові предмети, промислові відходи тощо.

Портал (portal) (лат. porta – вхід, ворота) – архітектурно виділений на фасаді вхід у великий будинок, переважно громадського призначення.

Постмодерн (post-modern) (те, що йде після модерну) – напрям у сучасній культурі, що сформувався у 70-х рр. ХХ ст.

Псальма (psalm) – побутова духовна пісня моралізаторського змісту.

Реалізм (realism) – художній метод у літературі і мистецтві, що відображає реалістичну картину подій, явищ і т. ін.

Рельєф (relief) – скульптурне зображення на площині. Рельєф може бути самостійним твором скульптури або частиною архітектурної композиції.

Репертуар (repertoire) (від франц. repertoire – перелік, список) – 1. Сукупність творів, які виконують окремі виконавці або колективи. 2. Перелік музичних творів, які знає і може виконувати певний виконавець, ансамбль чи колектив (хор, оркестр тощо).

Реформація (reformation) (лат. reformatio – поліпшення, перетворення) – широкий суспільний рух у Західній та Центральній Європі ХVІ ст., що поєднував у собі суспільно-політичні і релігійні течії. Реформація розпочалася в Німеччині з виступу Мартіна Лютера. Реформація стала початком багатьох протестантських церков.

Риторика (rhetoric) – мистецтво красномовства. Виникла у Стародавній Греції, де було розроблено багато стилістичних прийомів ораторського мистецтва та художньо-літературної мови.

Рококо (rococo) (франц. rococo, від орнаментального мотиву рокайль) – стиль, що набув розвитку в європейських пластичних мистецтвах першої половини ХVІІ ст.; виник у Франції. Для стилю характерна декоративність, химерність і фантастичність орнаментальних мотивів, вигадливість форм.

Романський стиль (romance style) – стиль, що набув поширення в країнах Західної, Центральної і частково Східної Європи у Х – ХІІ ст. (подекуди й у ХІІІ ст.). Найбільш повно й широко виявився в архітектурі. Споруди романсь-

кого стилю вирізнялися важкими формами й масивністю (замки, міські оборонні споруди, монастирські комплекси фортечного характеру). В образотворчому мистецтві романського стилю переважали фреска, мініатюра (оформлення рукописів).

Романтизм (romanticism) – художній метод у літературі й мистецтві, що виник наприкінці XVIII ст. у Німеччині, Англії й Франції, поширився з початку XIX ст. в Росії, Польщі й Австрії, а з середини XIX ст. охопив інші країни Європи та Північної і Південної Америки. Романтики виступали проти раціоналістичних догм класицизму, ставили на перший план духовне життя людини. Вони зображали незвичайні явища та обставини, особливих героїв з сильним характером і пристрастями.

Романс (romance) – камерний вокальний твір для голосу з інструментом.

Ротонда (rotunda) (лат. rotundum – круглий) – кругла в плані споруда (храм, мавзолей, павільйон, зал), перекрита куполом.

Саркофаг (sarcophagus) – невелика гробниця з каменю, дерева, часто прикрашена декоративними рельєфними зображеннями, орнаментами.

Світлотінь (chiaroscuro) – контрастове виявлення освітлених тінювих місць на формі, яке сприяє зоровому сприйманню пластики та об'ємності предмета.

Симфонія (symphony) (від грец. symphonia – співзвучність, благозвучне поєднання тонів) – 1. Провідний жанр оркестрової музики, що сформувався у середині XVIII ст. на основі оркестрової сюїти, концерту, тріо-сонати, увертюри та інших жанрів. 2. Великий твір для симфонічного оркестру в формі сонатного циклу.

Скульптура (sculpture) – вид образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємність, тривимірну форму й виконуються з твердих або пластичних матеріалів (камінь, глина, метал, гіпс тощо).

Скоморохи (skomorokhs, buffoons) – мандрівні народні музиканти, співаки, акробати часів Київської Русі, які виступали на базарах, площах.

Смальта (smelt) – кольорове непрозоре скло у вигляді кусочків, яке застосовують для виготовлення мозаїк.

Стиль (style) – у мистецтві – єдність змісту, образної системи й художньої форми, що склалася за конкретних суспільно-історичних умов і притаманна різним історичним періодам та епохам у розвитку мистецтва. У вузькому значенні стиль – індивідуальна манера, своєрідні неповторні ідейно-художні особливості творчості митця; 2) спосіб, прийом, метод роботи.

Супрематизм (suprematism) (лат. supremus – найвищий) – різновид абст-

ракціонізму; твори супрематизму є комбінаціями кольорових геометричних фігур (квадрат, трикутник, коло).

Сюрреалізм (surrealism) (франц. surrealism, буквально – надреалізм) – модерністська течія в літературі та мистецтві ХХ ст., представники якої намагаються джерела творчості знайти в підсвідомості.

Театр (theatre) – вид мистецтва, специфічним засобом вираження якого є сценічне дійство, що виникає в процесі гри актора перед публікою.

Теологія (theology) (грец. бог і слово) – богослов'я, наукоподібний теоретичний виклад певних релігійних поглядів.

Тоталітаризм (totalitarianism) (франц. totalite – сукупність, повнота, від лат. totus – увесь, цілий) – форма державного правління, що характеризується повним (тотальним) контролем держави над усіма сферами життя суспільства, ліквідацією демократичних свобод.

Традиція (tradition) (від лат. tradition – передача, розповідь) – історично сформовані звичаї, обряди, норми поведінки, погляди, смаки і т.д., які передаються від покоління до покоління і забезпечують зв'язок різних історичних часів.

Троїсті музики (troyisti muzyky) – традиційні інструментальні ансамблі танцювальної музики.

Фасад (fasade) (франц. facade – обличчя) – зовнішній бік будинку або споруди.

Фреска (fresco) (італ. fresco – свіжий) – це композиція, виконана водяними фарбами на вогкій штукатурці.

Футуризм (futurism) (лат. futurum – майбутнє) – авангардистський напрям у літературі і мистецтві, представники якого намагалися створити мистецтво майбутнього, відкидали класичну художню спадщину, насаджували ідеї фантастики, урбанізму, крайнього формалізму.

Хепенінг (happening) (англ. happening – подія, випадок) – напрям у модерністському мистецтві, що виник у кінці 50-х рр. ХХ ст. у США. В основі хепенінгу – виконання художником якоїсь незапланованої дії перед публікою та за її участю.

Навчальне видання

Сідлецька Тетяна Іванівна

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
ЧАСТИНА II**

Навчальний посібник

Редактор І. Городенська

Оригінал-макет підготувала Т. Сідлецька

Підписано до друку 18.04.2016 р.
Формат 29,7×42¼. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 4,9.
Наклад 75 пр. Зам. № 2016-066.

Вінницький національний технічний університет,
навчально-методичний відділ ВНТУ.
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95.
ВНТУ, к. 2201.
Тел. (0432) 59-87-36.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано у Вінницькому національному технічному університеті
в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі.
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95.
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-87-38.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.